

POROČENJE AGNEZE KUNSTLOVKE O LOŠKIH LUTERANIH

Z okna naše častne in ugledne hiše gledam na loški Plac, ki je prazen in tih. Naše slavno in navadno tako veselo mesto je zavito v žalost. Pravoverni nosimo v srcu skrb, sovražnik pa se vzdiguje čez nas. Do Mihelovega do sončnega zahoda moramo zapustiti mestne meje, ker je tako zapovedal naš gospod, njegova knežja milost freisinški škof Ernest. Papisti so zatajili dogovor, ki so ga 1578 imeli z našimi možmi v Brucku, in z vsemi močmi udarili po pravovernih.

Čisto sama sem ostala v prostorni hiši na Placu in čisto sama se moram odločiti, kaj naj storim. Ujeta sem v žalost in moja duša se taja v nadlogah. Ali naj držim obljubo, ki sem jo dala umirajočemu staremu očetu, dobro rojenemu gospodu Kunstlu starejšemu, rajniku, da bom zvesta svetemu evangeliju, ali pa naj se uklonim škofovim hlapcem, ki jih hudič v svojih rokah drži, slepi in k hudemu vodi. Moram se odločiti, kajti človek, ki cvibla, je podoben morskim valovom, ki jih veter goni in giblje. Dnevi do odhoda minevajo kakor dim in srce mi je suho kakor trava, srce naših zoprnikov pa je trdo in težko od veliko tavžent zlata in srebra. O Gospod, ne pridruži moj život tem, ki so krvi žejni, v katerih rokah je hudoba!

Vsi bomo prešli, za klastro debeli zidovi naše hiše pa bodo ostali in še stokrat sto let preklinjali služabnike freisinškega škofa, ki so iz pisanih loških domov pregnali izvoljence Gospodove.

Zapisala bom o vsem, kar so papisti prizadeli hudega pravovernim in vsemu mestu. Naj bo moje govorjenje čisto kot srebro v lončeni posodi, sedemkrat prebrano in sedemkrat prečiščeno, čeprav ga bosta spremljala žalost in plač. Kdor bo naletel pod kamenjem v štacuni na sveženj papirjev, zavitih v nepremočljivo platno in zapečatenih s pozlačenim prstanom mojega starega očeta, naj se v molitvi spomni nesrečne Agneze Kunstlove, hčere bivšega mestnega sodnika in trgovca Jurija Kunstla mlajšega, rajnika, in njegove zakonske žene Jere, rojene Langerholc, od Svetega Duha, rajnice.

Strah in trepetanje je prišlo nad naše mesto, verni moramo kakor golobice molčati in trpeti, v božjem mehu so naše solze in v njegovem registru ni soli, prišel pa bo dan, ko bo Gospod razpodel naše sovražnike, kakor se dim razpodi, kakor se vosek pred ognjem raztaja. Takrat bodo naši otroci iz mojih besedi izvedeli, kakšen strah in trepetanje smo nekdaj verni prestajali v Loki in kakšna groza nas je obdajala, zvedeli bodo, kakšne čase smo doživljali, kaj smo pretrpeli izvoljenci Gospodovi zavoljo svetega evangelija in zaradi požrešnosti škofovih hlapcev.

Osnova za povest je znanstvena razprava dr. Pavla Blaznika, Reformacija in protireformacija na tleh loškega gospostva, LR IX, 1962. Avtorju se še posebej zahvaljujem za dragocene zgodovinske napotke, ki mi jih je ustno posredoval; prav tako pisateljici dr. Kristini Brenkovi za njene pripombe.

Že zdaj, moj Gospod, bodi meni milostljiv in ne maščuj mojih grehov in ne spomni se na moje in mojih očetov pregrehe!

Pripovedovala bom o časih, ko me še ni bilo na svetu, pa sem o njih slišala od starega očeta, spoštljivo omenjenega gospoda Jurija Kunstla starejšega, in od stare matere, častite gospe Antonije Kunstlovke, rojene Hafnerjeve iz Oslovske gase v Loki. Stara mati so se večkrat spominjali strahovitega potresa, ko se je v letu 1511 sredi noči zazibala Loka. Zemlja se je gibala in stresla, gore okrog Lubnika so skakale kakor ovni in hribi kakor jagneta ovac. Zemlja se je gibala pred obličjem Gospoda, pred obličjem našega patrona Jakoba. Preplašeni Placarji so se stiskali pod široke velbe svojih hiš. Podložniki z gas pod gradom, kjer so bili doma stara mati, pa so se zatekli na Krancelj. Z grozo so gledali grad, ki se je svetil v čudni beli svetlobi, in poslušali strašno grmenje skal, ki so se valile z grajskega stolpa po pobočju proti hišam na Placu. Kleče so prosili Vsegamogočega, naj usliši njih glas in pomiri svoj srd, ki je podiral stene njih domov. Pa so vendar zjutraj stali ob razvalinah svojih hiš in brskali med ruševinami. Žalostno so odhajali za zlahtniki v varna zavetja kmetjskih domačij.

Stari oče, spoštovani gospod Jurij Kunstl starejši, so se radi spominjali svojega očeta, ki se je tudi imenoval Jurij in bil doma v Pungertu. Moj praded je tako obogatel s fužinarstvom in s trgovanjem z železom, da je za svoje štiri sinove Jurija, Martina, Matija in Lenarta pokupil od škofa Filipa podrtije najlepših zgradb na Placu, ki jih po potresu nekdanji lastniki niso mogli obnoviti. Prvorojenemu sinu, mojemu staremu očetu gospodu Juriju Kunstlu starejšemu, je namenil podrtijo, ki je stala poleg vodnjaka na vrhu klanca, ki pelje od cerkve svetega Jakoba na Plac. Z zlatimi dukati je plačeval stavbenika učenega gospoda Jurgka Mawrerja, ki je takrat obnavljal grad, da se je lotil ponovne zidave hiše, ki je stala na Placu poleg vodnjaka. Kajzarji iz okoliških vasi so morali zastoj tlačaniti škofu pri obnovi gradu, bogati Pungertnik pa je delavce plačeval z rumenimi cekini. Sezidali so sedem klafter široko in štirinajst klafter dolgo enonadstropno hišo s štirikotnim dvoriščem. Velbe na dvorišču so zgradili iz samih kamnitniških skal, stopnice pa so sklesali iz hotaveljskega marmorja. Kar tri magacine in šestnajst čevljev globoko klet je učeni gospod Jurgko Mawrer pripravil za špecerijo, vino in drugo blago. Dolga, temna štacuna se vleče pod vso hišo in ima edino okno na štirideset klafter velik zelenjavni vrt za hišo. Ob oknu so si stari oče uredili kancelijo in jo s stekleno steno oddelili od štacune.

V nadstropju so štiri velike izbe, kuhinja in shramba na dolgem obokanem hodniku. Dve sobi gledata na Plac, in zato pravimo, da sta spredaj, dve pa sta obrnjeni proti Suhu in Kamniškim planinam, in pravimo, da sta zadaj. Zadaj sta še dve čumnati za služinčad.

Moj stari oče, častiti gospod Jurij Kunstl starejši, je leta 1540 pripeljal v ponosno hišo na Placu Ločanko Antonijo Hafnerjevo, bogato Šurkovo hčer iz Gase. Vsega je bilo pri Kunstlovih, želeli pa so si le eno, da ostaneta večno vlitii črki J K na okovanih vratih v štacuni in na magacinu. Pripovedovali so, da je moja stara mati, gospa Antonija, po šegi papistov romala bosih nog v Crngrob, se kleče plazila okoli zlatega Marijinega oltarja in z denarji kupila milost srečnega poroda. Ko se je skorej čez pet let zakona Kunstlovim rodil sin Jurij kakor rosa iz zarje, so bili najsrečnejši Ločani. Oče je trgoval po italijanskih in nemških deželah in Jurija še kot otročaja vlačil s seboj na nevarna pota. Ko pa je Vsegamogoči poslal nad naše glavno mesto Ljubljano smrtno sovražnico kugo, so prenesli v mesto freisinškega škofa vse oblasti in odbornike razdelili po

domovih najuglednejših meščanov. Superintendanta Trubarja je prav takrat nadvojvoda Karel zaradi bukve o cerkveni ordningi naganjal, da mora z ženo in otroki s culo in cajno iz Kranjske. Veleučeni gospod so kljub kugi vztrajali v Ljubljani med svojimi verniki, pač pa so poslali v Loko svojega naslednika učenega gospoda Sebastijana Krelja. Napotili so ga k mojemu staremu očetu, ki so bili nekaj v žlahti s superintendentovo ženo Barbaro, hčerjo rajnega kranjskega meščana Matija Sitarja. S prihodom učenega gospoda se je vse spremenilo v naši hiši. Posebno stara mati niso mogli pozabiti mladega pastorja in veselih večerov, ko so se pri nas zbirali najuglednejši Placarji. Mojemu očetu je bilo 1564 devetnajst let. Poslušal je pridige mladega predikanta, spremljal ga je po okoliških vaseh, posebno pa je rad poslušal pogovore, ko so se pravoverni Ločani spominjali zmagovitega prihoda superintendenta Trubarja na Kranjsko. Stari oče so leta 1562 z drugimi pravovernimi iz Loke jahali v Kranj in tam pričakali prečastitega gospoda Primoža Trubarja, ki so ga stanovi poklicali iz pregnanstva v Nemčiji. Gospod Trubar so prespali v Kranju v novi hiši barona Ecka na Placu. Zjutraj pa pridigali in maševali v kapeli na Brdu. Gospod superintendent so se obrnili posebej na podložnike freisinškega škofa, saj so bili med njimi tudi žlahtniki njegove žene Barbare iz Žabnice. Povedali so, da nam še posebej groze sovražniki, saj škofovi hlapci noč in dan spletkarijo in premišljujejo, kako bi pregnali z ozemlja freisinškega škofa služabnike čistege evangelija. Gospodje so se spominjali, kako so visoki in žlahtni gospod Trubar prosili ponižno pred podobo Križanega:

Da bi mali, veliki ljudje, mi vsi na zemlji, kar nas je, bili te evangelske šege! Ne daj Turkom, nevernikom, vsem zlodjem, hudim ljudem, da bi njih volja šla naprej. Daj nam brumno gosposčino in dobro sošeščino!

Ko je drugo jutro visoki gospod superintendent Trubar odhajal iz Kranja, so ga spremljali pravoverni Kranjčani in pravoverni z loškega ozemlja prav do Šentvida, tam pa ga je že čakala množica pravovernih iz Ljubljane in dvajset jezdecov. Freisinški podložniki so se ponosni in zadovoljni vračali čez Soro in Puštal na svoje domove.

Mojega očeta je vse to tako pritegnilo, da je prosil očeta in mater, naj ga pustita na Nemško, da bo tudi on razglašal besedo Gospodovo. Stari oče, ki so do tedaj ugodili vsaki želji edinega sina, so tokrat ostali neizprosni. Jurij Kunstl mlajši je moral nadaljevati trgovsko pot svojega očeta in obdržati hišo in štacuno na loškem Placu.

Komaj je moj oče dorasel v fantina, je mati Antonija že izbirala med bogatimi trgovskimi hčerami nevesto za edinca. Nobena ni bila dovolj lepa, pridna in bogata za njenega Jurija. Moj nesrečni oče, Jurij Kunstl mlajši, pa je med tlačanskimi deklinami izbral mojo mater Jero, nezakonsko hčer dninarice Katarine Langerholc od Svetega Duha. Spoznala sta se na semnju pri Svetem Duhu, kamor so ob Binkoštih prihajali Ločani in brez mitnine kupovali najtanjše in najbolj belo platno. Čeprav je spoštovana gospa Antonija Kunstlovka trdila, da bo prej sonce vzhajalo za Lubnikom, kakor pa prestopila prag Kunstlove hiše tlačanska deklina, je vendar Vsegamogoči 1570 v cerkvi sv. Jakoba blagoslovil zvezo med mojim očetom Jurijem Kunstlom, trgovčevim in posestnikovim sinom, in nezakonsko dninarsko hčerjo Jero Langerholc od Svetega Duha. Iz zakona, ki ga je loška gospoda gledala postrani, sem se še isto leto 1570 rodila kot edina hči Jurija Kunstla mlajšega in njegove žene Jere in kot edina vnukinja spoštovanega gospoda Jurija Kunstla starejšega in njegove žene

Antonije Kunstlovke. Krstili so me častiti gospod predikant Jernej Knafelj za Agnezo po pravi evangelijski veri.

Stari starši niso pustili, da bi se kot drugi otroci podila po obokanih hodnikih v domači hiši. Še manj pa da bi se igrala z otroki iz sosednjih hiš, z malimi Križaji, Erženi, Gompji, Lukančiči, na Placu. S staro materjo sva posedali ob oknu, gledali po Placu in stara mati so mi pripovedovali o slavi našega mesta, o premilostljivem škofu Filipu, ki je že dvakrat prijezdil z velikim spremstvom v Loko, in o prečudovitem Freisingu, kamor so tovorili njeni strici iz Bitnja škofovsko vino.

Ob nedeljah je prihajala k nam svetaduška stara mati, dninarica Katarina Langerholc. Tiho je sedela na ocrnelem starem stolčku iz grobega lesa in pila mleko iz velike bele porcelanaste skodele. Le malo je govorila. Ko sem bila otrok, sva si bili s svetaduško staro materjo tuji, ničesar nisem hotela vedeti o njenem življenju in nič ji nisem vedela povedati o sebi. Raje sem posedala po sobah in se pogovarjala z gospo Kunstlovko, mojo pravo staro materjo, kot sem jo v mislih imenovala.

Že zgodaj sem začutila, da moja mati Jera ni srečna pod mestno streho. Oče je bil veliko od doma, jahal je v Benetke in se vozil po nemških deželah, stari oče in stara mati Kunstlova pa sta bila ponosna na meščansko kri in sta se sramovala snahе iz tlačanske bajte. Tudi jaz sem bila kot otrok predvsem meščanka, ponosna sem bila na loško mesto, na našo štacuno, na bogate strice trgovce in na naše meščanske pravice. Vsak dan, vsako uro, mi je stara mati, gospa Kunstlova, to pripovedovala. Nekoč sem vprašala mater, ko je svetaduška stara mati tiho odšla po kamnitih stopnicah:

»Mati, kaj pa smo mi, vi, oče in jaz? Ali smo kmetje ali smo mestni?«

Mati je prebledela, nato pa ji je lica zalila kri. Tiho, a odločno je dejala: »S kajže sva! Zapomni si, medve sva kajžarski, tam sva doma!«

Mati je vse bolj ostajala v kuhinji, pomagala v štacuni in se izogibala svetlih izb zgoraj. Stara mati Kunstlova pa me je klicala v svoje sobe, oblačila me je v lepe baržunaste obleke, česala mi je svetle lase in mi naročala drage igrače iz Ljubljane in Benetk. Stari oče me je učil branja in pisanja, nemščine, laščine in celo latinščine. Rada sem s staro materjo posedala ob oknih v veliki sobi spredaj in gledala tovornike, ki so prenašali blago čez mesto presvetlega škofa v tuje dežele, v Benečijo in na Nemško. Oblečeni so bili v svetle plašče, srajce so imeli prepasane s širokimi pasovi, v rokah so vihтели dolge in debele gorjače. Če mi je le uspelo, sem se zmuznila po stopnicah v hladno vežo in se podila z loškimi otročaji k Poljanskim vratom. Obešali smo se na majhne vozove, ki so prihajali v mesto. Spremljali smo jezdece in se čudili nenavadnim opravam. Včasih sem pričakala očeta, ki se je vračal na konju z dolge poti. Vsa srečna sem tekala ob konju, oče pa me je, smeje se, prijel za dolgi svetli kiti, ki sta mi padali po hrbtu. Bila sem srečna, da imam očeta, ki se vrača z dolge poti. Takrat ničesar nisem vedela o nevarnostih, ki groze popotnim, in o skrbeh, ki teže odrasle ljudi.

Moje otroštvo je bilo svetlo in jasno, bila sem najsrečnejši otrok na ozemlju loškega škofa.

Leta 1578 je Vsegamogoči poslal hudo bolezen mojemu staremu očetu, gospodu Juriju Kunstlu starejšemu. Dolge tedne je ležal v obokani izbi, katere tri široka okna gledajo na Plac. Padar, velezaslužni medikus, gospod Valentin Serafiner, je zastonj prebiral bukve in mazilil očetove prsi z žalbo iz čisto spe-

cerije po apotekarski kunšti. Ko mu niti, kot je dejal učeni gospod, kozji koren ali radiceis reptilis dulcis ni pomagal, je medikus poklical predikanta iz Kranja. Kar ni mogla človeška pamet, naj uredi Vsegamogoči!

Ko je bil predikant pri starem očetu, sem čepela med visokimi dvojnimi vrati, ki vodijo v spalnico starih staršev. Z grozo sem poslušala ječanje, ki je odmevalo z bolnikove postelje, ter glasno molitev gospoda predikanta Petra Kupljenika:

»Usliši mojo molitev ino prošnjo iz nebes, od stola tvojega prebivališča ino pomagaj mu k njega pravdi ino bodi mu milostiv, kateri je zoper tebe grešil!«

Stari oče pa so ječaje odgovarjali:

»Gospod, ne štrafaj ti mene v svoji zlobosti ino ne zavrzi ti mene v svojem srd. Gospod, bodi meni milostiv, zakaj jaz sem bolan. Jaz sem dobro vojsko dovojskoval, jaz sem ta tek dokonal, vero sem ohranil, gospod, ki si pravi rihter, daj mi krono pravice. Moji dnevi so minili, kakor dim, moje srce je udarjeno ino suho kakor trava.«

Na dvorišču pa je dekla Mina pripovedovala neki loški babi:

»Ja, gospod pa ne bojo več dolgo. Tisti slepar Kupljenik iz Kranja je pri njih.«

Tedaj pa sta se nenadoma povzpela po stopnicah dva s helebardami oborožena biriča. Odpahnila sta vrata na vrhu stopnic in se zakadila proti sobi starega očeta. Surovo sta me odrinila. Zajokala sem. Tedaj pa so se odprla vrata od kuhinje in med njimi je stal moj oče. Zdel se mi je neizmerno velik in močan. Biriča sta zavpila: »Kje imate protestantskega sleparja?«

Oče se je postavil pred vrata bolnikove sobe. Biriča pa sta ga odpahnila s helebardami, vdrla v sobo in iz nje odvlekla bledega predikanta Petra Kupljenika. Mimo očeta sem se zmuznila v sobo. Stari oče so ležali bledi in onemogli na beli platneni rjuhi.

»Odgnali so učenika Gospodovega!« so dahnili. Jaz pa sem se stisnila k njemu, čeprav so bile njegove roke ledeno mrzle in je v sobi zaudarjalo po kadilu in znoju. Stari oče so se s težavo dvignili: »Zapomni si, Ajka, kar si videla, in ostani zvesta! Gospodova desnica velika čudesa dela in bo pobila sovražnike in jih zatrla. Ajka, obljubi mi, da boš ostala zvesta svetemu evangeliju, pa naj se zgodi karkoli.«

Še bolj sem se stisnila k njemu, stari oče pa so z zadnjimi močmi zamrmrali: »Obljubi!« Skozi solze sem dahnila: »Obljubim!«

Z gradu je odmevalo slovesno streljanje, ker so ujeli protestantskega predikanta. Mati me je poklicala. Vlekla me je v kuhinjo in mi umila roke in obraz. Nič ni spregovorila in tudi jaz sem molčala, globoko v sebi pa sem nosila obljubo, ki sem jo dala staremu očetu.

Ker sem bila še otrok, kot so pravili, me niso pustili za pogrebom starega očeta. Ko so pogrebci odšli iz veže, sem zbežala za grad. S poti, ki pelje na Krancelj, sem zagledala prifarsko pokopališče. Po cesti proti Fari se je vila dolga črna procesija. Zvonovi pri Sv. Jakobu, na Fari, v Crngrobu, na Hribcu in na Suhi so žalostno oznanjali, da nosijo s Placa proti Fari spoštovanega in cenjenega trgovca gospoda Jurija Kunsta starejšega. Natančno sem razločila bratovščine z banderi, kovaški ceh in sosede, ki so nosili črno rakev proti Fari. Spoznala sem tudi dekl Mino, ki je pred krsto nosila prižgano svečo. Stisnilo me je v prsah, glasno sem zajokala in se prvič zavedela, da nikoli več

ne bom sedela ob starem očetu, da mi nikoli več ne bo prebiral iz svetega pisma, da mi nikoli več ne bo pripovedoval o daljnih deželah in o skrivnostih, ki jih je srečaval na dolgih potovanjih.

Tudi stara mati, spoštovana gospa Antonija Kunstlovka, je usahnila v poletju istega leta. Bilo mi je hudo. Spoznala sem, da je človek kot nič, da njega dnevi gredo tjakaj kakor senca, začutila sem, da se je najlepši del mojega življenja razpustil kot megla, katero sončna svetloba prežene.

Komaj smo se malo pomirili po smrti ljubih starih staršev, gospoda in gospe Kunstlove starejših, pa je 1582 Loko prizadela strašna nesreča. Pravili so, da je tuj studiosus, ki je mendicatus, to je kruh proseč, potoval skozi Loko, prinesel v mesto strupeno pošast — kugo. Ko je dekla Mina pripovedovala o čudni bolezni in črnih bulah, ki so se ljudem spuščale po telesu, še nismo prav verjeli. Ko pa so imeli že skoraj v vsaki hiši mrliča, smo se zbal. Johan z Gradu je hodil kar sam z bobenčkom po mestu, se ustavljal pred rotovžem, na Placu, ob Poljanskih vratih, na Lontrku in pred Vodnimi vrati. Udarjal je po bobenčku in glasno klical: »Meščani, poslušajte, kaj vam sporoča presvetla gosposka!« Ponavljal je, da ne smejo bolni ležati doma, da jih moramo do sončnega zahoda prepeljati v špital, v zapuščeno bajto v Vincarjih, tudi rajni ne smejo ležati doma na parah, moramo jih takoj po smrti v lesenih, z apnom pobeljenih krstah prepeljati na Faro in zagrebsti v velike skupne grobove na tamkajšnjem pokopališču. Zdravi pa naj se hranijo z živalskim ogljem, z razredčenim kisom in oljem, pa tudi z vinom, ki jim bo okrepilo življenjske sile in okrepčalo srce, ter kruhom, ki srce človeku močno stori. Johan je tudi pripovedoval, da je visoka gosposka podvzela vse, da prepodi črno sovražnico iz mesta presvetlega škofa. In res se je s Hribca, Kranceljna in Stena vil dim z visokih grmad, ki je preganjal smrtne hlapec, ki so vse bolj ovijali mesto. Pri Svetem Jakobu, v nunski cerkvi pa tudi v kapeli na Placu so gospodje od jutra do poldneva brali maše, ob nedeljah pa so se po Placu in Lontrku vile procesije, duhovni so škropili mestne hiše z žegnano vodo, meščani pa so z ofri glasno prosili Vsegamogočega, naj reši mesto smrtne sovražnice.

Pa je bilo vseeno vse več krst, ki so jih vozili na lojtrskih vozovih proti Fari. Prav tako so od jutra do noči prevažali bolne v špital v Vincarje in spet mrtve iz Vincarjev na Faro. Tudi pri naših prijateljih Erženovih so pokopali komaj osemletno Magdalenco, pri krojaču Legatu se je boril s smrtjo stari oče. Celo žena učenega medikusa Serafina, gospa Rebeka, je kljub moževi skrbi in učenosti v grozovitih mukah izgubila življenje.

Naše hiše se je strašna bolezen dolgo izogibala. Pa se je neke srede popoldne dekla Mina odpravila na Faro k svoji materi. Vzela me je s seboj. Počasi sva stopali po zapuščenih gasah čez visoki obokani most proti Fari. Ustavili sva se v nizki, s slamo kriti bajti pri Bižarju. Minin brat Urban je bil krojač in je živel na Fari z materjo, staro zgrbljeno ženico. Mati je postavila na mizo skledo s hruševo vodo in velike lesene žlice. Urban pa je sedel ob oknu in pridno vbadal iglo v lepo gosposko opravo. Niti dvignil se ni, ko sva stopili v hišo.

»Za samega gospoda Schreiberja bo!« se je obrnil k Mini. Mina se je namrdnila: »Za tistega nemarnega pujsa, ki izdaja ljudi! Da bo še bolj napih-njen in grd.« Urban je jezno pogledal sestro in pričela sta se obkladati z nečednimi besedami. Mene pa je Mina poslala na vrt. Zagledala sem Minino nečakinjo, ki ji je mati ob rojstvu umrla in je zato z očetom živela pri stari materi. Nekaj časa sva se lovili po zeleni trati. Marjeta je bila mojih let, pa je

morala delati na polju in le redko se je smela igrati z otroki. Stopila je tesno k meni: »Greva k mrtvašnici! Boš videla, koliko jih je. Ves dan jih vlačijo iz mesta!« Vlekla me je čez vrtove k prifarskemu pokopališču. Stekli sva po stopnicah na počivališče mrtvih. »Prav vam je!« je pribila Marjeta. »Mestni mislite samo nase, mesto ste obdali z ognji, grajski hlapci potresajo živo apno po gasah, procesije se vlačijo po mestu, špital imate v Vincarjih, mi pa umiramo kakor živina!«

»Vsi smo reveži. Saj bo minilo!« sem mirila bolj sebe, kot odgovarjala Marjeti. »Smrt nam vozite na Faro, samo da bi sami ostali živi!« je Marjeta trmasto ponavljala. Ustavila sem se ob grobovih starih staršev. Na spomeniku iz rožnatega hotaveljskega marmorja sem črkovala imeni Jurija in Antonije Kunstel ter zlat napis ob vzhodju spomenika:

Bog ljudi dobro dejanje hrani
kakor pečatni prstan,
ino dobra dela varuje
kakor zrklo v očesu.

Marjeta me je potegnila za roko in me vlekla proti mrtvašnici. Vzpelii sva se na kup desk, ki so ležale ob nizki temačni stavbi. Lesene polknice so bile zaprte, en sam sončni žarek se je vtihotapil v nizko zadohlo izbo. Skozi režo pri polknici sem zagledala pet lesenih krst. Ležale so druga na drugi in segale skoraj do stropa. Marjeta je zašepetala: »Zjutraj so jih pripeljali iz špitala.« V mislih sem dvigala pokrove in strah me je bilo. »Ali je Erženova Magdalenica med njimi?« mi je vrtalo po mislih. Nenadoma pa je stala pod deskami naša Mina. Čisto bleda je bila in kar hlipala je od skrbi. »Pekla nemarna,« je izdabila. »Pa ravno meni se zgodi kaj takega! Pa ravno semle sta morali! V ječo pod turnom naj vaju vržejo!« Potegnila me je od okna in vlekla proti Loki. Nečakinje Marjete pa še pogledala ni. Materi ni povedala, kje sva bili, in tudi zatožila me ni, da sem gledala skozi režo v prifarsko mrtvašnico.

Z Mino sva spali v dveh čumnatih na zadnji strani hiše. Takrat sva bedeli dolgo v noč. Vse telo me je bolelo, glavo sem imela vročo in grlo pekoče. Mina je vstala iz postelje in namakala cunje v postano, okisano vodo ter mi jih pokladala na glavo in prsi. Tiho se je odplazila v kuhinjo in prinesla v čumnato na lopatici žareče oglje, po katerem je potrosila posušen pelin. Obe čumnati sta bili zaviti v dim in omamno je dišalo. Zaspala sem. Zjutraj pa sem megleno videla ob vzhodju postelje mater, ki se je zaskrbljeno sklanjala nadme, in očeta, ki je stal sredi sobe in nekaj pripovedoval. Mati je odločno dejala: »Nikamor je ne dam! Še nobeden ni prišel živ iz špitala. Naša Nežka bo ostala doma, pa konec!« In res se je mati preselila iz zakonske spalnice v sosednjo sobo in tudi mene so spravili tja. Noč in dan je sedela ob moji postelji. Še danes ne razumem, kako je zdržala tedne in tedne ob meni brez spanja in skoraj brez hrane. Samo stara mati od Svetega Duha in dekla Mina sta vedeli za mojo bolezen. Stara mati je romala k Svetemu Joštu in prižgala svečo mogočnemu svetniku za mojo ozdravitev. Spotoma se je ustavila pri ranocelniku Bendetu Zihierlu na Planici in prinesla materi pravo panaceo mazilo iz zdrobljenega česnja, arnike in jazbečeve masti zoper strupene tvore — učeni gospod medikus Serafinus jim je pravil petechae malignae, ki so se mi spuščali po telesu. Mati je zjutraj in zvečer vtirala mazilo v ogabne črne pege in se ni prav nič bala, da bi nalezla od mene strupeno bolezen. Nekega dne, ko se mi je bolezen obrni-

la na bolje, je mati stopila čez hodnik v kuhinjo, da bi mi pripravila neslano krompirjevo kašo in prekuhano vodo. Čisto tiho so se odprle duri in v izbo je stopila gospa Oberhueberjeva. »Pa res še nisi umrla, čeprav so pravili, da so te skrivaj zagrebli na Fari!« Gospe Oberhueberjeve sem se bala, zakaj vedela sem, da je protestantska pridigarica in da prinaša smrt. Preplašeno sem gledala v vrata, kdaj se bo vrnila mati. Gospa pa je hotela vedeti, ali je bil prečastiti gospod Kupljenik že pri meni, če so mi prinesli skrivno svetinjo za trošt, ker bom morala skoraj umreti in gospodu Bogu pred vsemi ljudmi in angeli dati obračun od vsega, kar sem za življenje mislila, govorila in storila. Tedaj pa je vstopila mati skozi priprta vrata in slišala zadnje pridigaričine besede. Prijela je gospo Oberhueberjevo za roko in jo skoraj vlekla čez prag na hodnik. »Pustite vendar otroka, s takim žebranjem in bledenjem jo boste še umorili!« Gospa Oberhueberjeva je še nekaj jezikalala, da na Gradu gotovo ne bodo zadovoljni, da Kunstlovi doma skrivajo kužno bolnico. Mati pa jo je brez besed vlekla do stopnic, odpahnila na stečaj velika bela zrezljana vrata. Slišala sem, kako se je gospa spuščala po kamnitih stopnicah v temačno vežo in kako togotno je zaloputnila okovana vežna vrata. Čez nekaj dni sem vstala in šla z materjo na Plac, kjer so katoliški pravkar postavljali veliko belo kamnito znamenje v zahvalo Vsegamogočemu, da je pregnal iz mesta strupeno bolezen.

Čeprav je strupena bolezen ugrabila več kot sto ljudi samo v mestu, smo kmalu pozabili na strašno nesrečo. Tolažili smo se, da je Gospod srdit, ali on je tudi milostiv, kakor je velika njegova kazen, tako je veliko tudi njegovo usmiljenje. V mesto se je vrnilo staro življenje. Meščani so se spet pehali za bogastvom in namesto v upanje na večno življenje smo svoje srce vlagali v posvetno blago. Naši kevdri in kašče so bili polni, naša mala in velika živina rodovitna. Bog nas je žalbal z obiljem in veseljem in blaginja, ki je vladala v mestu, ni šla mimo naše hiše. Oče ni bil več toliko na potu, vse več je bil v štacuni, ki je bila polna specerijskega blaga. Dišalo je po ingverju, cimetu in nageljnovih žbicah. Iz primorskih dežel, od Črnega kala in od drugod so tovorili vino, ki ga je oče prodajal mestnim in okoliškim krčmarjem. V velikem kamnitem sodu je bilo vedno do vrha najboljšega laškega olja. Na policah pa so bili veliki štoki sladkorja, ki ga je oče razkosaval z majhno sekirico. Vsak dukat, ki ga je zaslužil, je vtaknil v hišo, ki je bila po smrti starih staršev nekam gola in prazna. Zadnji del hiše je na novo predelal. Zidar Boštjan Križaj je strop v prvi izbi opasal z belimi štukaturami. V sredi stropa pa je mojster Janž Legat, čigar oča se je priselil v naše mesto iz Radovljice, upodobil v svetlih barvah podobo veselega vstajenja: Kristusa, ki plava v zraku. Vsako kvatarno sredo je prihajal v Loko predikant Peter Kupljenik iz Kranja. Po smrti starega očeta ga več mesecev nismo videli. Ko se je nekega dne spet prikazal, je pripovedoval, da sta ga iz naše hiše, ko je bil pri mojem starem očetu, na smrt bolnem Juriju Kunstlu starejšem, odvlekla grajska biriča zvezanega na Grad. Pretepala sta ga in vrgla v spodnjo ječo v grajskem stolpu. Visoki deželni stanovi pa so se pritožili, da posega loški oskrbnik v njihovo oblast. Čez sedem dni so ga zato odpeljali zvezanega v spremstvu sedmerih biričev na gosposkiško mejo in ga tam predali tolminskemu glavarju. Ker je bil v Tolminu posvečen za mašnika, se je moral tam zagovarjati zaradi avgsburške veroizpovedi, ki jo je pridigoval vernikom. Proglasili so ga za krivega in ga vrgli v ječo. Ko so ga čez pet mesecev izpustili, se je takoj podal na pot in se vrnil v mesto svetlega loškega škofa, da bo oznanjal besedo Gospodovo ljudstvu, ki trpi pod žezlom freisinškega škofa. Oče ga je vsak torek pred kvatarno sredo čakal ponoči na

oknu. Hitel mu je odpirat velika, z železom okovana vrata, ga vodil v zadnje izbe in se dolgo v noč z njim pogovarjal. Zjutraj pa sem hodila po hišah s kratkim sporočilom: »Oča vas vabijo k živemu, svetemu, bogu dobrodopadečemu ofru, pridite zvečer ob sedmih!« Strahoma sem vstopala v obokane hiše k najuglednejšim loškim purgarjem: k Boštjanu Križaju, Bernardu Erženu, k bogategemu fužinarju Andreju Gompu, Matiju Križaju in še k nekaterim drugim.

Nekega večera, nekaj let po smrti starega očeta, so spet sedeli v veliki rdeči sobi zadaj loški pravoverni in čakali na obred. Za okroglo mizo ob oknu so bili moji strici Kunstli, kaščar in deželni vinski dacar Gašpar Arnold ter bivši pisar Jožef Oberhueben. Gledali so skozi okna na rodovitna polja, ki so valovila proti Suhi in Trati. Bili so najbogatejši med purgarščino in imeli so se za gospodarje loškega Placa. Ob dolgi mizi na sredi izbe pa so bili moj oče, fužinar Andrej Gomp, Bernard Eržen, oba Križaja, pa tudi grajski sluga Jožef Jarnik in grajski ribič Štefan Wagner. Jarnik in Wagner sta bila v škofovi službi, pa sta vseeno prihajala k obhajilu pod obema podobama v našo hišo. Andrej Gomp, fužinar in trgovec v Loki, se je obrnil k očetu: »Pripravljeni smo, Jurij, izvolili te bomo za novega sodnika, pa naj nam graščinski še bolj pasti nastavljajo, mreže na pot stavijo, brusijo njih jezike kakor kače, pa čeprav imajo modrasov strup pod jezikom.« Oče pa je zmajal z glavo: »Kaj mislite, da me bo glavar potrdil? Ve, da se zbirate pri meni, pa bi me najraje utopil v Sori. Zavoljo tega sem v špot celo sosedom in znancem. Če me srečajo na Placu, beže od mene.« »Ne govori tega!« je spet povzel Gomp, »ali nismo mi gospodarji v Loki, ali ne živi presvetli in premilostivi škof od naših dukatov? Saj je z našimi žulji sezidal še eno kapelo v trinadstropni katedrali v Freisingu. Ne bodimo kakor lipe in druga drevesa, ki lepo cveto in zelene, ali ne prineso nobenega sadu!« »Dukati so danes vse, v Loki zanje kupiš, kar hočeš, zanje je napredaj Veichtingerjev Tonček, pa tudi domišljavi Jakec Schreiber,« je potrdil Bernard Eržen. »Dokler tovorimo v Benetke najgostejše platno in najmočnejše niti, se nam ni bati škofa in njegovih hlapcev,« je povzel moj oče. »Res je, danes so veljaki sami lažniki, če jih na vago položiš so lažji od ništer,« je potrdil gospod Gomp. Grajski ribič Štefan Wagner pa je menil: »Krive rihtarje moramo prekucniti s pečovja, pa bo vse dobro!« Tedaj pa se je oglasil gospod Arnold: »Bojim se, da se pričenjajo hudi časi! Predobro nam je, pa nismo dovolj previdni. Hudičevi papisti pa so na preži. Zbirajo se, špegajo za nami in na naše korake merkajo.« Zardeli obrazi loških meščanov so se radovedno ozrli v drobnega, a odločnega kaščarja. Nadaljeval je: »Slišal sem, da je Freising poslal v Loko versko komisijo. Menda je Jakec Schreiber lezel celo v Freising in povedal, da so celo med člani notranjega sveta pravoverni, pa nas hoče Freising z zasliševanjem in silo prisiliti k pokorščini.« Grajski sluga Jožef Jarnik se je zasmel: »Schreiberček še ponoči v postelji misli le hudobo, na svojem hudem potu tako trdno stoji, da ga ne premakneš s parom konj, in nobeno hudo ne sovraži.« Spet se je oglasil gospod Eržen: »Samo da so stanovi z nami, pa nas Freising s škofom in vsemi učenimi gospodi ne bo spravil na kolena!« »Kdo pa bo prišel v Loko?« je vprašal moj oče. »Sami učeni gospodje, škofje, stolni skolastiki in dvorni mojstri,« je vedel Ardold. Možje so se zresnili. »Nič ne marajte!« je mirno dejal gospod Bernard Eržen, »dokler je gospod Jakob graščak v Puštalu, se nam ni bati ne komisij ne škofa. Saj res, kupil sem tisto staro podrtijo ob kopališču v Puštalu, pa jo bom malo popravil. Tam bomo na varnem, tja ne sežejo dolge roke freisinškega škofa in njegovih hlapcev!« Gospodje so se še pogovarjali o hudih časih, ki nas čakajo, in nihče se ni menil zame.

Iz kuhinje sem prinašala zlate rebulice, datelje in smokve in nalivala v velike čaše pravo kmetsko medico, ki jo je oče kupoval v Bitnju.

Loške gospe, ki so se prištevale k izvoljenim božjim, so vstopale k materi v kuhinjo. Gospodje so namreč pravili, da imajo ženske šibko in sem ter tja nagljiivo srce in se ne znajo z božjo besedo štritati in braniti, da okoli tekajo po hišah, niso samo lene, temveč tudi klafarice in vse izprašujejo in govore, kar se ne spodobi. K obredom so pa vseeno smele prihajati. Čeprav so bile skoraj vse s Placa in naše sosede, so se okitile, kot bi šle na ples v glavno mesto Ljubljano. Glave so si pokrile z belimi nabranimi tančicami, gospa Oberhueberjeva, ki je hotela biti vedno drugačna od drugih, pa si je poveznila na glavo čudno pokrivalo iz črne žide. Mati je gospe vodila v manjšo sprednjo sobo, ki pa ni bila tako imenitna kot nove sobane v zadnjem delu hiše. Spoštovana gospa Sauerica z Brda je bila sestra nekdanjega oskrbnika. Prebivala je v hiši, ki so jo pred nekaj leti zgradili zraven naše in je bila last starološkega graščaka Raspa. Suha in koščena gospa je imela čez vse črne lase, počesane v visoko pričesko. Rada je povedala, da je poročena, da ima v nemških deželah mladega in lepega moža in da se piše pravzaprav Poš. Jezila se je, da ji Ločani nočejo praviti gospa in da ji ne verjamejo, da je omožena. Ko sem nekoč prišla k njej, da jo povabim k obredu, je bilo v sobi v prvem nadstropju polno žensk. Na nizki omarici je med rožami ležalo drobno otroče. Bilo je tako majhno in tako podobno punčki, ki mi jo je oče prinesel iz Benetk, da sem mislila, da so jo naši posodili gospe, ker ni imela otrok. Buljila sem v otroka na omarici in pozabila, zakaj sem prišla. Nihče se ni zmenil zame. Vzpela sem se na prste in čisto rahlo pobožala kot žamet hladno lice. Tako rada bi punčko ogrela in pokazala stari materi. Ženske pa so kar naprej govorile, prigrizovale mandeljne, pečene v maslenem testu, in sladke makrone in tolažile gospo Sauerjevo. Gospa jim je nalivala v majhne rožnate kozarce kuminovo žganje in z jokajočim glasom pripovedovala o mali Zofiji, ki jo je Vsegamogoči poklical k sebi. Še danes se stresem ob spominu na vrišč in kričanje, ko je gospa Oberhueberjeva zapazila, da je punčka izginila z omarice. Iztrgala mi je otroka iz rok, jaz pa sem kakor brez glave odhitela po stopnicah v kamnito vežo. Gospe Oberhueberjeve pa sem se od tedaj zmeraj bala in se je izogibala. Gospa Sauerjeva ali Pošova pa ni bila huda name in se je rada oglašala pri nas. Gospa Doroteja Oberhueberjeva je bila žena bivšega pisarja Jožefa Oberhueberja, ki je imel hišo na Placu in hubo Oberšnik v Hrastnici. Ob sobotah popoldne je vabila pravoverne k sebi v veliko hišo nasproti naše. V majhni kapeli na vrhu stopnic jim je pridigala o svetem evangeliju, potem pa jih je vodila v velike, bogate sobane, jim točila tuja sladka vina in grdo govorila o vseh, ki niso bili rojeni na Placu. Z materjo nisva hodili k njenim pridigam. Tudi ona je k nam prihajala le zaradi moža in zaradi svetega evangelija, ne pa zaradi matere, ki je ni marala. Mater je poznala še od tedaj, ko jo je stara mati jemala s seboj k Oberhueberjevim na dnino. Gospa je govorila sladko in se ves čas smehljala, pa sva vendar obe z materjo vedeli, da naju ne mara. Rada pa se je pogovarjala z debelo krčmarico Johanco Weinzierlovo in v času, ko smo čakali na obred, smo izvedeli, da bo gospod Eržen sezidal veliko hišo ob kopališču v Puštalu, da so že pripeljali iz Benetk posebno posodo, s katero bo okitil novo hišo, in da je gospa Erženova vsa iz sebe, ker se noče seliti s Placa med Puštovce. Prav v kotu je čepela na nizkem stolčku stara Marjeta Wassermann iz Selc. Vsako sredo je prinesla v štacuno rumeno maslo in jajčka, oče pa ji je naložil v cekar cukra in soli. Oblečena je bila v široko kiklo, prišito na moderc. Krilo je bilo prepasano s širokim

modrim pasom. Na glavi je imela pečo iz grobega platna. Videlo se je, da je revna, da pa je vajena meščanskih hiš. Materi je večkrat pripovedovala, kako hodi peš iz Selc na Brdo, kjer opravlja obrede častiti gospod predikant Jernej Knafelj. Rada je povedala, kako je bilo, ko je pred več kot dvajsetimi leti poslušala na Brdu častitega in veleučnega gospoda Primoža Trubarja, ki se je zmagoslavno vračal čez Kranj in Brdo v Ljubljano iz nemških dežel. »Vse polno nas je prišlo, iz vseh koncev, tudi z Bleda in iz Bohinja so bili.« je pripovedovala. Zbrali smo se v kapeli na Brdu. Na prižnico so stopili častiti in v Bogu učeni gospod Primož Trubar. Tako lepo so nam govorili o trpljenji izvoljenih, da smo vsi vekali. Še pred kapelo je stalo polno izvoljenih krščenikov, pa je bila taka tišina, da smo slišali vsako besedo. »Nekoč mi je Marjeta pokazala drobno knjižico, ki jo je nosila zmeraj pri sebi. »Deklinca,« je dejala po selški navadi. »Gospodova beseda je v teh pridnih bukvicah, gospod Trubar so jih pustili drukati in so jih poslali svojim izvoljenim iz daljnih nemških dežel.« Rada bi prebirala Trubarjeve besede, pa mi Marjeta ni hotela posoditi čez vse čislano knjižico.

Po hiši je zadonel srebrn zvonček. Gospe in jaz, ki sem bila še otrok, pa sem vseeno smela biti pri svetem obredu, smo hitele v kapelo v zadnjem delu hiše. Vrata velike rdeče sobe so bila na stežaj odprta. V manjši izbi, ki sta jo oče in gospod Peter Kupljenik spremenila v kapelo, je stal izvoljeni učenik Kupljenik pod podobo Kristusa na stropu in blagoslavljal izvoljence Gospodove. Visoko nad glavo je dvignil kupo, iz čistega kovanega zlata storjeno, ki jo je oče prav v ta namen prinesel iz laških dežel. Predikant je bil oblečen v svetlo oblačilo, s kunštnim delom narejeno iz sukanih belih žid. Govoril nam je o hudem trpljenju, ki so mu ga prizadeli valpti in biriči loškega škofa. Jezno je zakrtilil z rokami: »Oslepljeni hudičevi farji ne uče preprostih ljudi prave vere iz svetega pisma in katekizma. Uče jih le malikovalskih pesmi in pripovedujejo jim lažne zgodbe. Krivi uk in laž pa gre hitro naprej kakor strela iz močnega loka in se hitro oprime ljudi kakor ogenj brinove veje.« Spet se je spomnil krivice, ki so jo mu prizadeli na loškem gradu: »Vsaka gosposčina, ki s svojimi pokorniki nemilostivo ravna, po krivici njih imetje jemlje in jim nalaga prevelike štivre ino tlako, bo vzela hud konec. Sovražniki so me poteptali, zakaj veliko jih je, ki se kregajo zoper mene, ampak Bog jih bo naglo ustrelil in njih lastni jezik jih bo uničil.« Mi pa smo v zboru molili: »O Gospod, pusti na nje pasti strah in trepetanje skozi tvojo veliko roko, da otrpnejo kakor kamen. Poginejo naj kakor trava na zideh in strehah, ki usahne poprej, preden se izpukne.« Gospod Kupljenik pa nam je obljubljal: »Povem vam, izvoljenci božji, da bo tudi oblast freisinških škofov nad Loko prešla, njih blago pa bo prešlo v roke pravičnih in izvoljenih.« Spet smo glasno zaprosili: »Pojmo Gospodu, da bo častito reč storil in vse naše zoprnike zatrl.« Po obhajilu, ki nam ga je mazi-ljenec Gospodov podelil v obeh podobah, so naši gostje posamič odhajali in se izgubljali po hišah na Placu in po ozkih gasah, ki se vijejo s Placa proti Lon-trku in Gradu.

Končno je napočil dan, ki sem se ga veselila in hkrati trepetala pred njim. Bilo je leta 1585, v nedeljo pred svetim Jurijem. Iz cerkve svetega Jakoba v mestu, s Suhe, Fare in Hribca smo zaslišali veselo pritrkovanje. V zraku je plaval vonj po cvetoči lipi, čebele so poletavale mimo naših oken, lastovke so se že vrnile v gnezda, ki vise po naših vežah in hodnikih. Za nas pa se niso pričevali dnevi sreče, kot smo v svoji majhni človeški pameti mislili, ampak dnevi teme in neizmerne nesreče. Z materjo sva stali ob oknu sprednje velike

sobe in gledali sprevod, ki se je vil iz rotovža čez Plac proti cerkvi. Med člani notranjega sveta sem spoznala gospoda Andreja Gompa, strica Martina in Matija Kunstla, Urbana Varla, Boštjana Križaja, Boštjana Lukančiča, Bernarda Eržena, Janža Kosa, zlatarja Ulrika Premba, pa tudi našega zoprnika trgovca Jakoba Schreiberja. Gospoda Schreiberja sem se bala in vsakokrat, ko sem ga zagledala na Placu, sem bežala pred njim. Ko sem bila še majhna, mi je nekoč zastavil pot: »Ti si pa Kunstlova, kaj ne? Povej, ali še prihaja k vam tisti Kupljenik, tisti lažnivi predikant iz Kranja? Le povej! Dal ti bom cukra, če pa ne poveš, te bom zatožil biričem, pa te bodo vrgli v grajsko ječo!« Iztrgala sem se mu iz rok in preplašeno pribežala k očetu v štacuno. Tokrat pa je stopal Schreiber ponosno med štirimi zastopniki občine. Med njimi je korakal tudi dosedanji sodnik Tomaž Kunstel s sodniško palico v roki. Pravoverni, ki so spoštovali očeta in strice Kunstle kot poštene in bogaboječe trgovce, Tomaža, ki je bil le v daljni žlahti z nami, niso marali. Imel pa ga je rad škofov podrepanik Jakob Schreiber. Z materjo sva vedeli, da bodo možje izvolili za novega sodnika mojega očeta, gospoda Jurija Kunstla. Pred dnevi sem slišala mater, ki je dejala očetu: »Juri, če te bodo izvolili, bom z Nežko šla k materi k Svetemu Duhu. Ne, sodnikova žena pa ne bom.« Nisem slišala, kaj je oče odgovoril. Potiho pa sem se jezila na mater, ki ni bila ponosna na očetovo čast. Kako srečna bi bila moj stari oče, ponosni meščan, gospod Jurij Kunstel starejši, in moja stara mati, častita gospa Antonija Kunstlova, če bi doživela sinovo izvolitev. Še zmeraj sem bila polna napuha in nisem hotela vedeti, da bogastvo in čast vodi v izkušnjava in zbuja velike norške in škodljive želje, ki človeka potope v izgubljenje in ferdamnanje. Tedaj pa sem zagledala med meščani očeta. Kako postaven je bil in kako zal v novi opravi! Sosed, gospod Bernard Eržen, mu je prinesel iz Benek ozke hlače z nogavicami, krojač Jakob Legat pa mu je sešil suknjič iz vzorčastega žameta. Čezenj si je oče ogrnil sukno z nabranim belim ovratnikom, podloženo z belimi kunčjimi kožicami. Na glavo je poveznil bareto z ozkimi krajevci. Bila sem ponosna na očeta in zdel se mi je najlepši med loško gospodo. Pri Svetem Jakobu so še zmeraj pritrkavali. Mati je hitela v kuhinjo in preobrnila pečenko, ki je cvrčala na ognjišču. V veliko sobo zadaj sem že poprej nanosila pladnje s pogačami, flancati in bobi. Naglo sem še postavila na veliko mizo štefane z rumeno rebulico. Vse je bilo pripravljeno za gospodo, ki se je vračala iz cerkve z novim sodnikom, mojim ljubljanim in spoštovanim očetom.

Gospodje so hrupno prihajali po stopnicah. Nenadoma pa smo zaslišali rezko vpitje in prepiranje. Med možmi sem zagledala loškega kaplana Urbana Wurzerja, po stopnicah pa je stopical za njim štacunar Schreiber. Wurzer je vpil: »Jurij, vrni palico! Njegova knežja milost, freisinški škof Ernest, te ni potrdila in te nikoli tudi ne bo potrdila kot mestnega sodnika, ker si luteran!« »Izvolili smo ga in naš sodnik je!« je zavpil Bernard Eržen. Tedaj pa se je vtaknil vmes Schreiber s piskavim in zoprnim glasom: »Gospodje, ubogajte častitega gospoda kaplana, ki govori v imenu njegove knežje milosti, presvetlega škofa, našega vladarja!« »Ali boš tiho!« je odločno dejal Boštjan Lukančič in odrinil kaplana, ki se je bližal očetu in mu hotel iztrgati sodniško palico iz rok. Spet se je vmešal Schreiber: »Gospod kaplan, biriči naj kecarje odpeljejo na grad, ker ne spoštujejo odredb njegove knežje milosti, presvetlega škofa Ernesta!« Wurzer se je zagnal proti očetu, ki je stal sredi veže vzravan in ponosen. V kaplanovi roki se je zasvetil nož. Od strahu sem zakričala. Tedaj pa je planil h kaplanu gospod Andrej Gomp in mu iztrgal nož iz roke. Možje

so izpehali Wurzerja in Schreiberja po stopnicah v vežo in na Plac. Ko sem pogledala skozi okno, je stal Schreiber ob kapeli nasproti naše hiše in divje pretil s pestmi proti našim oknom, Wurzer pa je hitel po klanecu proti gradu.

Moram zapisati, da nismo z veseljem proslavljali očetove izvolitve. Čeprav so gospodje nazdravljali novemu sodniku, je bil že tedaj strah in skrb v srcih pravovernih, kot da bi slutili, da bomo skoraj odeti z žalostjo in sramoto kakor s plaščem, in da prihajajo temni in grozni dnevi. In res je že zjutraj stopil v našo štacuno Johan, tisti kruljavi z Gradu, in prinesel očetu pisanje, naj se zglesi pri glavarju. Oče je oblekel novo oblačilo in se napotil na Grad. Tokrat matere ni bilo v kuhinji. Zagledala sem jo na postelji v zatemnjeni izbi. Obraz je zakrivala z rokami. Videla sem, da so materine roke mokre od solz. Se nikoli nisem videla matere jokati, ker kmečki ljudje ne vekajo pred drugimi. Tokrat pa je jokala zaradi očeta in ni marala za to, da sem v izbi in da gledam njene solze. Moja mati, ki je bila tako ponosna na svojo tlačansko kri, ki ni marala mesta in meščanskih časti, je jokala zaradi krivice, ki so jo prizadeli očetu. Spreletelo me je: očeta ima rada, zaradi očeta joka. Nekaj toplega me je spreletelo in stopila sem k njej: »Mati, vse bo še dobro, saj se bodo vrnili,« sem šepetala. »Nikoli, zapomni si, Nežka, nikoli ne bo več dobro.« Zaslišala sem korake in hitela na hodnik. Oče se je postaral v teh urah, ki jih je prebil na Gradu. Mati je stala v kuhinji pri ognjišču kot vedno. V temačnem prostoru, ki ima edino okno na dvorišče, se ni videlo, da je jokala. Obe sva se vprašujoče obrnili k očetu. On pa je planil: »Glavar je hotel, naj se odpovem sodnijski časti ali luteranstvu. V tisti ozki kamri, katere okna gledajo proti Fari, me je pestil. Sedel je za široko mizo, pa kaplan Wurzer in podrepnik Schreiber sta bila zraven.« »Kunstel, odpovej se, saj veš, da te premilostljivi škof ne bodo potrdili! Odpovej se, drugače te bomo zaslišali zaradi pretepa v tvoji hiši.« »Pa ja nisi odnehal!« je planila mati. Spet nisem razumela matere, ki je bila vendar proti sodnijski časti in vsemu, kar je bilo v zvezi z mestnimi častmi. »Nisem,« je odgovoril oče. »Povedal sem glavarju in tistemu slinastemu Schreiberju, da sem v posvetnih stvareh pokoren škofu Ernestu, v verskih pa samo pravemu Bogu in svoji vesti. Glavar je bil rdeč kot razjarjen puran in je še silil vame: »Kunstel, vse vemo o tebi, da hodi v tvojo hišo krivoverski predikant Kupljenik, da je v tvoji hiši leglo greha in krivoverstva. Vrgli te bomo v najglobljo ječo, če ne poveš, kdo hodi k tebi in kaj počenjate v vaši kapeli. Odpovej se krivi veri!« »Umazani grajski psi!« je vzplamtela mati. »Ni jim dovolj, da zapirajo v turen tlačane in gmajn ljudi, zdaj so se vrgli še na mesto, na purgarščino!« »Molčal sem,« je nadaljeval oče, »kaj naj rečem na to, kaj naj odgovorim hlapcem škofovskim? Biriča sta me izpehala iz kamre, kot da bi bil zadnji loški berač.« Mati je prijela očeta za roko in zdelo se mi je, da je bila ponosna nanj.

Zapišem naj, da moj spoštovani oče ni šel na dan sv. Marka na rotovž po sodnijsko palico in nikoli ni delil pravice loškim meščanom. Komisija, ki je prišla z vsemi častmi v septembru 1585 v naše mesto, je namreč poklicala notranji svet na Grad in prisilila devet članov notranjega sveta, da so odstopili, izdajalci pa so izvolili za mestnega sodnika katoličana Andreja Lautnerja.

Pri nas pa je teklo življenje po starem. Še je prihajal spoštovani gospod Peter Kupljenik v našo hišo in še so se zbirali meščani v naši kapeli. Po Loki pa so govorili, da je kaplan Wurzer napadel predikanta gospoda Jerneja Knafnja z Brda pred puštalskim gradom. Hlapci spoštovanega gospoda barona Jakoba so prihiteli izza visokega grajskega zidu in vrgli besnega kaplana v Soro.

Wurzer se je vzpenjal po bregu v Sovodnju in s pestjo grozil protestantom in gospodu Jakobu, baronu Puštalskemu, ki je spoštljivo vodil Knaflja v grad. Čeprav smo vedeli, da je srd tem večji, čim mogočnejši so ljudje, in tem ostrejši, čim bogatejši so ljudje, smo se vseeno veselili in privoščili besnemu kaplanu mrzlo kopol.

Predpust 1586 se je veselo začel. Zdelo se mi je, da je še polje veselo in kar je na njem, in da še drevje uka. Prvič v življenju sem bila povabljena na ohcet, in to na ohcet najboljše prijateljice Polone Križajeve. S Polonico in njenim bratom Janžem se poznamo skoraj od rojstva, čeprav sta nekaj let starejša od mene. Ko smo bili otročaji, smo se skupaj podili po Placu, se skrivali po temnih vežah in nagajali meščanom in kmetom, ki so po opravkih hodili po Placu. Rada se spominjam, kako smo pozimi za Sv. tri kralje hodili po hišah. Sneg je pokrtil pota in Plac in veselo so zvončkljale sani iz okoliških vasi čez Plac. Otročaji pa smo se ob Božiču na Sv. tri kralje znašli ob cerkvi sv. Jakoba. Nobene razlike ni bilo, družno smo se dogovarjali pravoverni in katoliški, v kateri hiše bomo šli in kdo se bo oblekel v kralja. Večji fantini so po trije oblekli bele srajce, eden si je počrnil s sajami obraz, vsi trije pa so si posadili na glave krone, izrezljane iz svetlega zlatega papirja. Dekleta in otročaji, ki so bili še premajhni za svete kralje, smo hodili za kralji po hišah. Sveti trije kralji so se v hiši postavili pred jaslice in z enakomernim glasom zapeli staro pesem:

Kiki, kiki k štalici!
Preprosto je on povijen,
v jaselce je položen
pred to žleht živino,
oselc ga je spoznal,
volek ga je spoštoval,
mi ga tudi čestimo.

Gospodinje so dajale svetim trem kraljem pa tudi nam kose pogač, ki smo jih zbirali v platnene vrečice. Ko smo se prezeblji vračali domov, so se matere jezile, da odjedamo revežem kruh in da pekamo po katoliških hišah, nam pa so se kolači zdeli čez vse okusni, boljši kot domači. Spomladi smo posedali po skalah na Kamnitniku, se lovili po gmajnah Zagradom, lezli v Gipsovo jamo in celo na Lubnik. Ko je ob Svetem Jakobu pripekalo sonce, da je bil Plac podoben razgreti peči, kmo hodili na Skalce ob Sori. Voda se tam preliva v zelenih barvah, struga ob bregu je zarasla s trsjem in drugo goščavo. Visoka bela skala se dviguje navpično nad vodo in v globokih vrtincih se odsevajo zelene vrbe, ki rastejo ob bregu. Gozdovi ob reki so pomladi pokriti z gosposkimi zvončki in spominčicami, poleti pa diše po zelenju in sveži vodi. Fantini Križajev Janž, pa Erženovi Mihel, Sebastijan in Urban so z visoke skale skakali na glavo v vodo. Tudi medve s Polonico sva se, ko sva bile še otroka, v dolgih belih srajcah spuščale v dereče vrtince. Sami sva se naučili plavanja. Prifarski hlapci so proti večeru prignali na vodo konje, jih tam napajali in umivali. V dolgih plavih predpasnikih so se spuščali v deročo Soro. Otročaji smo zakurili ogenj, pekli krompir in redke kapeljne, ki smo jih nalovili pod skalami. Tisti popoldnevi na Skalcah v zatišju vrb in grmovja med kačjimi pastirji in konji so bili najlepši v mojem življenju. S fantini in Polono smo hodili tudi skupaj v šolo, ki

so jo pravoverni odprli za dekleta in fante zraven Svetega Jakoba. Prepevali smo prepovedane psalme in se učili branja iz nemških, latinskih pa tudi kranjskih bukvic. Nekega dne pa so v poslopje vdrli hlapci freisinškega škofa in uklenili veleuččenega gospoda učenika Hansa Stendlerja. Odvlekli so ga na Grad. Otročaji pa smo se razpršili po Placu in preplašeni pripovedovali staršem, kaj je bilo v šoli. Čez nekaj dni pa smo se spet podili po Placu. Igrali smo se poklopčkanje, se skrivali po vežah in za vodnjakom, pa vendar nismo bili tako veseli in razposajeni kot navadno. S Polono sva stali v naši veži za velikimi železnimi vrati. »Kaj praviš, kam so jih zaprli,« je premišljevala Polona. »Naša dekla Mina je pravila materi, da so v spodnji ječi v turnu. Menda ob kruhu in vodi.« »Ko bi jim le mogle pomagati!« je spet povzela Polona. Pa smo se popoldne s Polono in njenim bratom Janžem povzpeli na Grad. Potikali smo se po dvorišču in s strahom ogledovali debele zidove grajskega stolpa. Pa je Polona odkrila zamreženo lino prav na tleh ob stolpu. Igrali smo se prav ob lini s frnikulami in Janžu je uspelo, da je za ped odmaknil mrežo. Skozi režo smo zmetali jabolka in kruh z zaseko, kar smo skrivaj odnesli od doma. Še danes ne vem, ali je naš dragi učenik dobil naša revna darila, vendar pa smo bili takrat zadovoljni in nikomur nismo pripovedovali, kaj je bilo takrat na Gradu. Gospoda učenika so čez dva tedna izpustili, pouka pa ni bilo več, ker so učenika izgnali čez meje loškega gospodstva.

Ko sem postala dekle, me mati ni več pustila, da se podim po Placu. Pa mi je bilo žal, da so leta otroštva tako hitro minila in da sem ostala sama brez vesele tovarišije. S fantini smo se videvali pri obredih in na Placu, govorili pa skoraj nismo več. Pa Janž ni pozabil na tiste dni, ko smo se podili po Placu, iskali po Gradu gospoda učenika in se hodili kopat na Skalce.

Leta 1586 v predpustu pa sta se zmenila gospod Matija Križaj, trgovec in posestnik v Loki, in gospod Bernard Eržen, trgovec in posestnik dveh hiš na Placu in hiše v Puštalu, da se njuni družini združita s poroko edine Križajeve hčere Apolonije in najstarejšega Erženovega sina in očetovega naslednika Mihaela. Polona me je izbrala za družico. Ne samo h Križaju, tudi k nam je prišla tista stara mutasta mojškra Johana. V rdeči sobi zadaj je na veliki mizi vrezovala obleke iz modrikastosivega muslina in mehkega baržuna. Z materjo sva ji pomagali pri šivanju. Koliko ur smo presedele ob oknih in šivale in šivale. Materi so začele pešati oči in težko je vdevala nit v šivanko. Johana je ves čas nekaj mrmrala, kar pa z materjo nisva razumeli. Pa lahko zapišem, da so bila oblačila čedna in da so obema, materi in meni, lepo pristojala. Dva tedna pred poroko sva s Polonico obšle vso zlahto in sosede v mestu. Okoliške vasi pa so objahali ženin in njegovi bratje in povabili zlahtnike in prijatelje, seveda samo pravoverne, k poroki.

Ko sva s Polono hodili po hišah po Placu, so naju že pričakovali. Posajali so naju na mehke klopi, pokrite z kunčjimi kožicami. Skoraj povsod je dišalo po sivki in vaniliji. Čeprav je bil že predpust, so skoraj povsod zakurili v velike lončene peči. Sprejemali so nas sami nasmejani in prijazni obrazi. Tudi gospa Oberhueberjeva se je prav kisló nasmehnila, ko naju je povabila v temno veliko sobo. Obrnila se je k Polonici: »Apolonija, ali ste povabili tudi staro Svetaruharico, ki je bila pred leti naša krščenica?« V meni je zavrelo, čutila sem, da mi stopa kri v glavo. Sram me je bilo svetaduške stare matere, ki je prihajala vsako nedeljo h katoliški maši v mesto, mi nosila rdeča jabolka in nikoli ni stopila v naše sobe. Čeprav sem na dnu srca že tedaj čutila, da me ima rada, kot le more ženska imeti rada edino vnukinjo, po kateri se pretaka

njena kri, pa sem vseeno brez besed strmela skozi okno. Tedaj pa sem zaslišala Polonico: »Gospa, čeprav ste pridigarica in žena spoštovanega gospoda pisarja Oberhueberja, ste hudobni! H Kunstlovim hodite na pogačo in medico, pa takole govorite!« Gospa se ni več smehljala, grdo naju je premerila in že odprla špicasta usta, ko me je Polonica potegnila za sabo po stopnicah. »Nič ne maraj, Ajka, stara je in grda, pa tudi neumna!« je mirno dejala. Gospa Oberhueberjeva je vseeno prišla na svatbo, saj je imela novo zeleno obleko iz tafta. Pa lahko rečem, da je bila prav tako grda kot doma, ko je bruhala name grde besede. Moja mati ni nikoli izvedela, kaj je bilo tisto popoldne pri Oberhueberjevih. Jaz pa sem začela razumeti, zakaj mati nikoli ni vesela in zakaj ne hodi na obiske in veselice kot druge loške gospe. Vsi smo se pripravljali na svatbo. Dekleta smo hodile vsako popoldne na Kržajuš šivat balo. Bogati gospod Matija Križaj, Poloničin oče, so nakupili v Selcih pri Oblaku najtanjšega platna. Johana je vrezovala rjuhe, srajce, spodnja krila, dekleta pa smo robile, vezle z rdečo nitjo črki A E in se kar naprej smejale brez vzroka. Mutasta Johana nas je včasih začudeno gledala, zmajevala z glavo in resno popravljala naše vbode. Me pa smo klepetale in klepetale in se nismo zmenile zanjo, ker je bila gluha in mutasta. Razen Polone in mene so prihajale h Križajevim še Lukančičeva Marjeta, ki je imela že devetnajst let in je vse vedela, pa hčeri kaščarja Arnolda, Ana in Elizabeta. Arnoldovi dekleti sta bili že v Ljubljani in v Benetkah in zato smo ju gledale s spoštovanjem. Tako lepi sta bili! Kako rada bi jima bila podobna! Svetle skrišpane lase sta imeli speti na tilniku in v njih so se bleščali pravi glažovnatni biseri na šapeljnu iz biserne matice. Tudi oblečeni sta bili drugače kot me meščanske hčere, ki v delavnih dneh hodimo v platnenih oblačilih, ki so jih pri Firbarju pobarvali v modro in potiskali z drobnimi belimi vzorci. Pozimi pa se zavijamo v široka ogrinjala iz domače volne, ki so jih spletle naše matere. Arnoldovi dekleti pa sta imeli kučemajki iz mehkega žameta, ki sta se modrikasti spreminjali.

Zapisati moram, da smo bile bolj pridne s klepetanjem kot s šivanjem, da smo govorile, čeprav se ne spodobi za ženske, ki še niso omožene in celo ne zaročene, o fantih, celo o shajanju z njimi, pa o plesu in oblekah, pa še o hujših rečeh. Tako je neko popoldne Lukančičeva Marjeta dejala: »Dekleta, veste, kje sem bila včeraj, pa kaj sem prinesla domov?« Prenehale smo s šivanjem in se radovedno ozrle vanjo. »Prav pod Starim gradom sva z našo Rezo izkopale veliki koren!« Ustrašila sem se, ker mi je že Mina pripovedovala o strašni moči čarobnega korena. Arnoldova Elizabeta pa je mirno dejala: »Pa verjameš tiste marnje o ljubezenskem napoju? Samo lahkomiselnje deklone se zatekajo k satirionu, kot mu pravijo učeni gospodje, da bi fantini za njimi tekali in jim pogasili nečisti plamen.« Marjeta se še zmenila ni za resno in pobožno Elizabeto in zavzeto nadaljevala: »Reza je že sinoči vrgla koren v peč in videti bi morale, kako čudno je skakal v peči sem ter tja. Gotovo ga je sam hudič premetaval.« »Pa je kaj zaleglo?« je hotela vedeti mlajša Arnoldova hči Ančka. »Pa ja! Zjutraj mi je Reza povedala, da je že okrog enih ponoči potrkal na njeno okno Bohinčev Martinč iz Dolenje vasi, ki ga ima že dolgo v srcu.« Gospa Križajeva je stopila v izbo in spet smo se sklonile nad šivanje, potih pa smo vse mislile na čarobni koren, ki ima tako moč.

Tudi Arnoldova Ančka je hotela nekoč pripovedovati, kako je bilo v Benetkah. Njena sestra Elizabeta, ki je zelo pobožna in se tudi zaveda, da je kaščarjeva hči, pa ji tega ni dovolila. Ančka pa je kar hitela: »Punce, če bi ve vedele, kaj je bilo v Benetkah!« Spet smo pustile šivanje in se zgrnile okoli nje.

»Oča so naju pustili v velikanski cerkvi, ki ji pravijo cerkev sv. Marka. »Trola neumna! kaj boš pripovedovala o rečeh, ki jih ne razumeš!« je jezno povzela Liza. »Naj pove, smo tako radovedne!« smo prosile Lizo. »No, pa povej, pa ne vsega!« se je končno odločila Liza. »V cerkvi sva izmolili najmanj tri očenaše, nato pa sva si ogledovali tla, ki so jih sestavili iz samih pisanih kamenčkov. Očeta pa ni bilo od nikoder.« »Dosti je!« se je spet vmešala Liza, »povej raje, kakšni so štanti v Benetkah in kakšne čolne, ki jim pravijo gondole, imajo! Pa o barkarolih, pa o čolnarjih in galjotih pri veslu povej!« Ančka pa je hotela le o tem pripovedovati, kaj je sama doživela v daljni laški deželi. »Oh, kar povedala bom! Naj vedo, kako je po svetu!« je pribila. »Ko sva tako molili v cerkvi svetega Marka, je stopila k Lizi pisano oblečena baba. »Signorina, naj grede z menoj!« jo je vabila. Liza se zmeraj za kaj tresse, pa je že mislila, da je z očetom kaj narobe, in je hitela za babo, jaz pa za njima. Ženska je ves čas žeberala, pa je nisva razumeli, saj je klepetala po laško. Privlekla naju je v ozko ulico. Po kamnitih vlažnih stopnicah sva šli za njo v umazano kamro. Sredi kamre je stal bradat moški v dolgi črni halji.« »Molči žel!« je prekinila Liza sestro. Me pa smo hotele vedeti, kaj se je zgodilo potem. Sestri sta se sprli, se obmetavali s pohujšljivimi psovkami, ki nikakor niso spodobne za dekleta, posebno če so plemenite krvi. Mirile smo ju in prosile Lizo, naj dovoli, da še me zvemo skrivnost iz Benetk. Končno se je Liza omehčala in Ančka je nadaljevala: »Žid je kar naprej nekaj žebrel in stegoval krempljaste roke. Nisva ga razumeli. Spet je pokazal na veliko zagrnjeno tablo v kotu. Ponavljal je: *Specolo magico, specolo magico! Solo uno ducato!* Potegnila sem iz žepa dukat in mu ga spustila v iztegnjeno roko. Liza ni hotela gledati čarovnij in je kar odletela iz umazane kamre in se vrnila v cerkev. Mene pa je Žid postavil pred zagrnjeno tablo in mrmral čarobne besede, ki se jih nisem zapomnila. Vse bolj me je bilo strah, šele sedaj sem spoznala, da me je sam Satan spravil v Židovo hišo in da baba, ki je prišla k Svetemu Marku, ni bila živa, ampak podoba, ki jo je poslal Satan, da me pogubi.« Napeto smo poslušale in še nas je bilo strah in prav nič si nismo želele v Benetke med skrivnostne čarovnike in čudne ciganke. Spet je Ančka povzela: »Tako sem stala pred zagrnjeno tablo in klicala v duši Vsegamogočega očeta nebeškega, da me milostljivo obvaruje, da mi večni sovražnik ne stori kaj hudega. V meni pa je gorela tudi radovednost in me odvracala, da bi zapustila kamro in šla za Lizo v cerkev svetega Marka. Žid je še zmeraj žebrel čarobne besede, nato pa je nenadoma odgrnil vrhnji del table. Brez sape smo strmele v Ančko. »Veste, kaj sem zagledala? Samo sebe, svoje lice! Tako natančno je moj obraz odseval s svetle šipe, kot bi se gledala v špeglu.« »Kaj pa čarovnik?« smo spraševale. »Spet je motovilil z rokami, vpil čudne besede in odgrnil še spodnji del table,« je povedala Ančka. Dih nam je zastal od pričakovanja. Ančka pa se je oddahnila od strašnih spominov in nekako zadovoljno pogledala na nas, ki smo jo poslušale z odprtimi usti. »Zagledala sem nekaj strašnega,« je nadaljevala, »vedela sem, da sem zagrešila največji greh, da bom večno pogubljen, ker sem stopila v zvezo s samim Satanom, da sem sklenila z njim *pactum implicitum*.« Dekleta nismo vedela, kaj je *pactum implicitum*, pa nam je Liza povedala, da je ta greh zrasel v glavah papistov, pravoverni pa ne smemo verjeti v take pasti za denar in v tako malikovanje. Nevesto Polonico pa ni toliko brigal nezaslišani greh, vedeti je hotela, kaj je Ančka videla na tabli. Spet je Liza hotela oditi, ker se ji je zdelo neprimerno in nespodobno, da njena sestra, hči plemenitega kaščarja gospoda Gašparja Arnolda, take reči pripoveduje mestnim dekletom. Končno pa je na

naše prošnje in zagotovila, da ne bomo nikomur, niti lastnim materam ne, povedale strašne skrivnosti, dovolila sestri, da nadaljuje svojo pripoved.

Ančka je malo zardela, nato pa nadaljevala: »Videla sem samo sebe, brez obleke, golo!« Gledale smo začudeno in kljub naši trdni evangelijski veri smo se bale Satana in njegovih spletk.

Taki so bili naši popoldnevi, ko smo več govorile, kot pa sešile. Polona pa je imela vseeno najlepšo balo, saj so ji oča pripeljali iz Ljubljane prešite odeje iz rumenega satena.

Tako se je končno približal dan, ko smo praznovali Polonino svatbo. Že v četrtek smo po vseh hišah povabljenec pričeli s peko pogač in presnecev. Po Placu smo ugibali, katera hiša se bo najbolj izkazala, kje so najboljše kuharice. Svetaduška stara mati ni med tednom nikoli hodila v mesto. To pot pa sem jo zagledala že navsezgodaj v kuhinji. Prinesla je veliko košaro, ki jo je pokrila z lepo, čisto ruto. Mati je izlagala iz košare na mizo sveža jajčeka, rumeno maslo, iz debele porcelanaste skodele je zlila v skledo gosto smetano. »Pa ste vzeli maslo pri Zidančku? So bili že pokonci?« »Si pozabila, kdaj vstajamo na kmetih? Tako sem se smejala, pa žal mi je bilo, da te ni bilo zraven,« je bila stara mati danes posebno zgovorna. »Ko sem stala pred Zidančkovo hišo, sem zagledala kup repe. Tako debele repe ni na naših njivah. Pa je le res, vse imajo boljše, sem pomislila, pravijo, da še jabolne pri njih drugače rodijo kot pri nas. Pa sem malo pobezala po kupu repe, pa so pogledale iz dna take šiške, kot jih pridelujemo po naših njivah. Tako natančno sem vedela, kot da bi bila zraven, Anžon je pripravljajl repo za semenj. Zidančkova mati pa so izbezali iz kupa največje repe in jih položili po vrhu. Le zijajte, taka repa raste le na Zidančkovem gruntu. »Pustite jih, naj imajo veselje! Vi pa raje ne hodite k Zidančku plet! Nate tele groše, pa si kupite novo ruto, pa vzemite tale žakeljček moke, pa cukrer pa sol, pa še malo laškega olja!« »Kaj bom s tem, Jera, domov v bajto se vrni, pa bo spet vse dobro, tako je pa taka puščoba. Pa saj sama veš, kako je!« Oglasila sem se: »Vsi bomo prišli k Svetemu Duhu, Polona, pa Arnoldove frajle, pa še fantje. Po gmajni se bomo lovili kot včasih, pa rože bomo nabirali, vi nam pa skuhajte hruševo vodo.« Mati se je kot v zadregi obrnila k meni: »Nežka, obrni se, morava še zamesiti, da bova jutri lahko okrasili pogačo.« Stara mati je naložila v prazno košaro zavojčke, ki jih je pripravila mati, in se že odpravljala na hodnik in po stopnicah v vežo.

Tako smo bili kratkovidni in tako smo s cukrom in soljo odkupovali ljubezen stare matere od Svetega Duha. Šele danes, po tolikem trpljenju, vem, da sem bila takrat ošabna in trda, da nalašč nisem našla prave besede, ki bi stari materi povedala, da nisem samo Kunstlova, samo meščanka s Placa, ampak da se v meni pretaka prav tako kot v moji materi uporna kajžarska kri.

Mati je že ubijala jajčeka v veliko porcelanasto skledo, ločila beljake od rumenjakov, jaz pa sem v svetlem možnarju tolkla nasekane štoke sladkorja. Nato sva v veliki skledi, kamor je mati nasula bele pšenične moke, z maslom, naraslimi rumenjaki, s sladkorno moko in droži zamesili testo. Toliko časa sva ga stepali z veliko kuhalnico, da se je potegnilo na tavžente testenih nitk, ko sva ga dvignili s kuhalnico. Velik zelen modelc je mati pomazala z maslom in posula z drobtinami. Vanj sva dali testo, ga pokrili z belo ruto, postavili na trifis na mesteje in ga pustili, da vzhaja. Mati je enako pripravila še štiri manjše pogače za domače, za očeta, zame in Mino. Zapišem naj, da se je naš ženitovanjski kolač, ki sva ga z materjo spekli v peči, razbeljeni z butarami, lepo dvignil in dobro spekel in da sva ga celega, lepo zapечenega zvrnili iz modelca.

Domači kolači niso tako lepo vzhajali, očetov pa se je celo malo prijel ob robu. Drugi dan, v petek, se je šele pričelo pravo delo. Z materjo in Mino smo vstale že ob petih. Oče je šel sam v štacuno, me pa smo pripravljale okraske za kolač. Mina je spet privlekla izpod velba na dvorišču veliko butaro in z njo razbelila peč. Z burkljami je porinila tleči drobiž v notranjost peči, spredaj na mestejah je bila opeka razbeljena in brez pepela in žerjavice. V kuhinji je bilo prijetno toplo, dišalo je po vaniliji in testu. Mati je prvič sama pekla ženitovanjski kolač. Na kmetih pečejo večje kolače, take, kot so kolesa na vozovih, niso pa tako lepi in fini kot mestni... Zadnjič je oče, ki nikoli ni dosti govoril, pri južini dejal: »Pri Oberhueberjevih, pri Arnoldovih in pri Weinzierlovih ne govore več drugega kot o kolačih in presnech za Polonino svatbo. Jožef Oberhueber je babam menda celo prinesel iz Vipave posušeno grozdje, da ga bodo dale v kolač. Babe s Placa pa res ne vedo, kako bi se bolj postavljale!« Šele drugi dan je mati mimogrede pripomnila: »Tudi medve z Nežko bova spekle kolač.« Oče se je nasmehnil: »Jera, pa ja nisi še ti ponorela?« Mati ga je pogledala s svetlimi očmi in odločno dejala: »Saj veš, da je to le zaradi Nežke! Nič manj ni kot druga mestna dekleta, zato mora biti naš kolač najlepši in najboljši!« Res je mati tako okrasila kolač, da je gospa Oberhueberjeva, ko je zagledala naš kolač, kar pozelenela od zavisti. S testom, ki mu pa nisva pridali drožja, je mati pokrila s čiračarami vrh zarumenega kolača, ki sva ga spekli v četrtek. V sveže testo sva nasadili šopke iz testa, gavtrože in nageljne pa drobno zrezljane liste. Mati je porinila kolač v razbeljeno peč, da se je čudovita zgradba zarumenila. Nato pa sva gavtrože in nageljne preoblekli z rdečimi svilenimi nitmi, ki jih je potovka prinesla iz Ljubljane, liste pa je mati posula z zlato peno, ki je bila pri hiši še iz časov, ko je oče še hodil v Benetke. Med cvetjem so se svetili beli biseri, podobni tistim, ki jih pridobivajo iz školjk perzijskega ali arabskega morja, le da so bili naši biseri plod kmetskega dela, pridelala jih je žuljava roka stare matere od Svetega Duha. Mati je namreč vrgla pest ajde na razbeljeno ognjišče in zrno se je v trenutku razpočilo in se belo zasvetilo. Ta ajdova zrna sva pilepili med rože in liste. Lahko zapišem, da je bil v soboto opoldne, ko smo svatje na dolgo mizo v novi Erženovi hiši v Puštalu, kamor smo pripeljali Polono, polagali kolače in presnece, naš kolač najlepši in najbolj pisan, pa tudi najrahljši. To je, čeprav nerada, morala priznati tudi gospa Oberhueberjeva, ki ji kolač ni hotel vzhajati in je bil zato trd kot usnje.

Že v soboto zjutraj sem šla navsezgodaj h Križajevim v veliko hišo, ki stoji skoraj nasproti naše. Toliko smo imeli opraviti, da je Polona pozabila, da za vedno odhaja od doma in da bo hodila odsihmal na Plac le še na obiske. Gotovo je bila Polona najlepša nevesta, kar jih je odhajalo s Placa, morda bosta bolj zali le Arnoldovi hčeri, kadar se bosta mogli. Gospod Križaj je naročil z Reke posebno oblačilo za nevesto: široko svetlo krilo iz spreminjajoče se žide s kratkim životkom in z zgoraj nabranimi rokavi, ki je bilo vse prešito z zlatimi nitmi. Na glavi je imela nevesta belo pečo iz najtanjšega platna, ki ji je v lahnih gubah padala do pasu. Čelo pa ji je obkrožal bel venček iz drobnih mirtinih cvetov. Res je bila zala in vsa dekleta smo želela, da bi ji bile kdaj podobne. V kuhinji pa sta čakali nevesti, ki jih je po starem običaju nevestin starešina gospod Boštjan Lukančič ponudil ženinu namesto neveste. Debela Barba izpod Hribca si je namazala obraz s sajami, ogrnila strgan modrikast predpasnik in mirno prežvekovala pravkar ocvrte bobe. Mica, suho in naglušno ženšče izpod Kamnitnika, pa si je ogrnila oguljeno kučmajko, sedla na nizko pručko pred ognjišče in čakala, kdaj jo bodo poklicali. Nobena od našemljenih

nevest pa ni pomagala gospe Johani Križajevi, ki je hodila iz izbe v kuhinjo, pa spet iz kuhinje v izbo, zardevala, kot bi bila sama nevesta, brisala si oči, pogledovala skozi okno, spet popravljala hčerino obleko, pa spet hitela v kuhinjo po tople bobbe, ki jih je cvrla v veliki kozici naša Mina, jaz pa nosila visoko nagrmađene na pladnjih v izbo, katere okna gledajo proti Placu. »Ze gredo!« je zavreščala Barba. Hitele smo k oknom. Po Placu so prihajali svatje na tolstih rjavcih. Komati so se svetili od kovinastih obeskov, okrasili pa so jih s pisanimi papirnatimi rožami. Fantje so ponosno sedeli na konjih. Na glavi so imeli visoke črne klobuke, okrašene s štirikotnimi šopki iz zelenega žameta, ki je bil posut z zlato peno, vmes pa so se svetili zeleni pušpanovi listi, okrašeni z biseri iz ajde. Ob bokih so imeli fantje dolge sablje. Človek bi mislil, da so namenjeni v boj, ne pa na veselo svatovanje.

Takrat še nismo slutili, da se nabirajo temni oblaki za Lubnikom in nam pripravljajo hude ure, zato smo gledali svate z zadovoljstvom in veseljem.

Gospod Križaj je zaklenil vežna vrata. Nevestin starešina gospod Boštjan Lukančič, pa je poklical obe našemljeni nevesti. Pod oknom smo zaslišali smeh in ukanje, nato pa jasni glas gospoda Jerneja Hafnerja, ženinovega starešina: »Prišli smo po nevesto, po najlepšo in najbolj pridno deklico s Placa! Odpeljali jo bomo v Puštal!« Gospod Lukančič je odgovoril skozi okno: »Nevesta vas že čaka!« Ne bom opisovala, kako so ženinovi svatje sprejeli obe starikavi in umažani nevesti. Ženinov starešina je vpil: »Barba, tako fest si, da si še meni všeč, za ženina si pa premlada!« »Kaj bom premlada, za takega plašurja, kot si ti, še maram ne!« »Misliš, baba šemasta, da te bomo peljali v Puštal! Takih matafurjev je dosti na Stenu, ni treba, da jih iščemo po Placu!« Celo uro je trajalo besedovanje, padale so norčave, nagajive, burkaste in nečedne besede. Končno je nevestin starešina le izročil ženinu pravo nevesto, našo drago Polono.

Po zajtrku, ki je bil v nevestinem domu in pri katerem se je čez vse izkazala gospa Johana Križajeva s svežim gnjatjo, še toplim kruhom in bobi pa z rebulico in sladko medicco, smo se odpravili čez Plac v Puštal. Nevesta z ženinom in teto, debelo gospo Hafnerjevo, se je peljala v majhnem vozu, ki so ga bogato okrasili z rožami in zelenimi vejami. Teta je držala v naročju velik pisan svatbeni kolač. V drugem vozu so bili nevestini starši, pa tudi moj gospod oče in gospa mati so sedli k njim. V tretjem vozu pa so se peljali godci, ki so ves čas veselo svirali. Mene pa je vzel na konja nevestin brat, učeni gospod Janž Križaj. Nisem še zapisala, da je gospod Matija Križaj poslal Janža v Tübingen v nemške dežele. Spoštovani gospod Primož Trubar mu je priskrbel štipendijo kranjskih deželnih stanov in skrbel za njegovo duševno in telesno zdravje. Na univerzi se je Janž izpopolnjeval v latiniteti, zgovornosti, v humanioribus in v logiki in se sploh pripravljaj, da bo postal zapriseženi doktor pravn. Za sestrično svatbo pa se je vrnil domov. Oče je že sinoči pripovedoval materi, da je nevarno potovanje čez Brennerski prelaz in čez Podkoren na Kranjsko trajalo celih trinajst dni, gospod Križaj pa je rad plačal nezaslišane stroške 56 goldinarjev, 3 krajcarje in 2 denarčiča, samo da so bili vsi njegovi sinovi na svatbi edine hčere in edine sestre Polone. Sedaj pa sva z drugimi fantini jahala po Placu in po Grabnu proti Puštalu. Janžu se ni prav nič poznalo, da je studiosus ali šolar, prav tako kot ostali svatje je ukal, vpil in bil sploh razposajen. Okna so se odpirala, povsod sem videla nasmejane obraze, pa tudi temne in zavistne, ki so gledali iz Schreiberjeve in Schwarzove hiše. Sprevod se je pomikal proti Puštalu in čez leseni most do nove Erženove hiše. Nič niso povedali, kje bo poročni obred. Vsi pa smo bili prepričani, da bosta Križajeva in Erženova dru-

žina poskrbeli, da bosta njuna otroka zvezana v pravi krščanski veri. Ustavili smo se pred puštalskim gradom. Gospod Jakob Puštalski je že več kot pred desetimi leti v stolpu gradu uredil posebno kapelo. Tja je prihajal častiti predikant Jernej Knafelj z Brda in krščeval otroke loških pravovernih. Tokrat pa je bila kapela posebno lepo okrašena s samimi belimi gavtrožami. Gospod Jernej je stal pred kamnitim oltarjem z velikim križem iz rožnatega hotaveljskega marmorja. Obrnil se je k mlademu paru. Ženinu Mihaelu je naročil: »Ljubi svojo ženo, kakor je Kristus gmajno svojo ljubil, in ne bodi zel proti njej!« Nato se je obrnil k Poloni in ji zabičeval, da mora ljubiti moža in otroke, da mora biti poštena, čista, v hiši ročna, dobra hišna varišica, nje možu pokorna. Nato pa je govoril o otrocih, ki jih bosta zakonca rodila, in jima želel, naj jima rasto sinovi kot hrasti, hčere pa naj bodo kot strešni vogali. Častiti gospod pa je tudi govoril o hudih časih, ki prihajajo nad nas, in vsi smo glasno molili:

Ne daj Oča, naš ljubi Bog,
da bi od nas se vzel tvoj uk!
zateri Turke, papeža,
kir zašpotuju Jezusa.
Ne daj, da bi tvoja čast
od Turkov se zatrla,
od papeža zavrgla, tvoja cerkev
razdrla,
skaži tvojo oblast,
daj vsem ljudem znati,
povsod prav pridigati.

Po poročnem obredu smo šli v Erženovo prenovljeno hišo, ki jo je prezidal mojster Anton Šubic iz Hotavelj v Poljanski dolini. Zapišem lahko, da je bila hiša kot nova, prostorna in nad vse pripravna.

Pozno v noč smo se gostili s pečenjem, ocvrtimi piščanci, pogačami in presneci, ki so jih povabljeni prinesli na desetine. Gospod Križaj je sam pripravil pravo kmetsko medico in domače pivo iz ovsa, rži in pšenice. Lahko zapišem, da take pinolice najstarejši Ločani niso pili, kot jo je nabavil za svatbo ženinov oče gospod Bernard Eržen, ki je bil nekoč vinski mojster. Sam je jahal s tovorniki v Vipavo in so mu vino natovorili naravnost iz kmetove kleti. V Loko so za svatbo pritovorili kar štirinajst sodčkov kot olje rumenega vipavskega vina. Tudi plesali smo na velikem lesenem odru, ki ga je Mihel s fantini postavil na travniku pred novo hišo ob Poljanščici. Ženin je za zlat dukat najel goslače s Fare, dva piskača, trobentača in svirača. Ko je godec na bas poklical fante k plesu, sta prvi ples zaplesala ženin in nevesta. Mihel je potegnil sabljo iz nožnice, jo vrgel visoko v zrak, jo ujel in napravil z njo velik križ po tleh. Nato se je zavrteel s Polono. Janž me je prijel za roko in me peljal na oder. Placarji smo plesali v krogu, tesno skupaj, v drugem kolobarju pa so se vrteli kmetski povabljeni. Kmetski fantje so imeli namesto sabelj debele lesene gorjače. Metali so jih v zrak in križali z njimi pod. Plesali so samo s kmetskimi dekleti in se še zmenili niso za nas mestna dekleta.

Starejši kmetje so sedeli za svojo mizo, pa stare matere, ki je bila bajtarica, ni bilo med njimi. Moja mati pa je vseeno prisedla k njim, kar je zbudilo spakovanje in negodovanje med ženstvom s Placa. Oče je najprej sedel med loško gospodo, potem pa sem videla, da je prisedel k puštalskemu žagarju Dobravcu, kateri mu je vneto nekaj dopovedoval. O sebi naj zapišem, da sem

pozabila celo na dolžnosti, ki jih ima družica na svatbi. Morala bi skrbeti za svate, ponujati jim jedila in natakati vino, jaz pa sem gledala samo Janža, ki je prihajal tako daleč iz nemške dežele, da je bil na sestrični svatbi. Tako rada sem bila Polonina družica, ko je bil Janž Mihelov drug! Janž je plesal skoraj samo z menoj, čeprav so bila druga dekleta, posebno Arnoldovi hčeri, lepša od mene. Razgreta od plesa sem hodila z Janžem ob Poljanščici. Pripovedoval mi je o tujem nemškem mestu Tübingu, kjer posluša na univerzi učene gospode. »Veš, Nežka, če ne bi bilo častitega gospoda, tvojega zlahtnika, Primoža Trubarja, bi me bilo konec od hudega. V Tübingu stanujem pri nekem peku za 6 krajcarjev na teden in lahko si misliš, kako je in kaj dobivam za južino. Ob nedeljah pa hodimo študentje s Kranjskega v Derendingen. Stari gospod Trubar se razveseli vsakega posebej. Čeprav je bolehen in star, kar žari od vneme in ljubezni do naše revne kranjske dežele. Tam sem spoznal Ljubljanačana Jurija Klementa in Danijela Lešnika, pa tudi štiri turjaške sinove. Gospod superintendent Trubar ve, kako je na Kranjskem, in boji se za nas. Z vso vnemo hoče doseči od vojvoda, da bodo vsaj po štirje Kranjci študirali na univerzi. Ker pa je letošnje zimo stari gospod kar naprej bolehal za stalno vročino, zdravniki pravijo tej bolezni *continua febris*, se vsi bojimo, da ga bo bolezen premagala in da bomo ostali sami. Nihče nas ne bo poslušal s takim razumevanjem, nihče ne bo tako prizadeto spremljal naše uspehe in naša prizadevanja, nihče se ne bo tako prisrčno pogovarjal o naših osebnih težavah.«

Poslušala sem Janža in bilo mi je lepo pa tudi hudo. Srečna sem bila, da se moj učeni mladostni prijatelj pogovarja s takim preprostim dekletom o svojem življenju v tujini, hudo pa mi je bilo, ker sem vedela, da se ne more tak gospod studiosus *jurisdikcije* Janž Križaj meniti za dekle s Placa, ki ima katoliško staro mater od Svetega Duha. Janž pa se je spet obrnil k meni: »Nežka, to so ti učeni gospodje, vse kaj drugega kot naši Schreiberji in Wurzerji! Ko bi ti videla našo biblijo! Natisnjena je v našem kmetskem jeziku z ličnimi črkami in lepimi podobami. Iz nemškega jezika jo je prevedel učeni gospod magister Jurij Dalmatin, častite kranjske dežele evangelijski predikant.« Molčala sem, pa sem vendar čutila, da se je vse spremenilo v meni. vse je bilo svetlo in vse ljudi sem imela rada, celo gospo Oberhueberjevo. Janž pa je nadaljeval: »Tudi jaz bom delal za našo stvar! Tu v Loki bom učil ljudi in jih branil pred papisti in krivično gospodo.«

Še in še sem plesala. Nenadoma pa me je poklicala mati: »Nežka, sedi vendar k nam! Vsaj pozdravi tete in strice od Svetega Duha in Virmaš!« Nerada sem se približala mizi, kjer so sedeli razgreti kmeti in s hripavimi glasovi prepevali. Moje misli so bile pri Janžu in tudi oči so mi uhajale na plesišče, kjer je Janž vodil za roko Arnoldovo Ančko. Mati pa je dejala: »Bojim se, da ne bo spet krvi!« »Kaj pa ti veš, Jerčka, ki si v mestu!« se je vmešala teta Johana iz Virmaš. »Naš ne govori drugega kot o puntu, noče vedeti, da bo Herwarth koj poklical lovce na grad in bodo pobijali naše kot divjad.« »Ja, naš oča jih imajo že osemdeset, pa še pomnijo, kako so ob puntu grajski pobijali kmete, jih obečali na jablane in sežigali domačije,« se je vmešala Vrbežnikova Mina iz Dorfarjev. »Kaj, ko so čimži taki, da še stari ljudje ne pomnijo kaj takega. Herwarth bi za en sam denarčič zvlekel človeka v grajski stolp,« se je oglasil Dobravec iz Puštala. »Kaj denarčič, Herwarth vsak večer v grajski kamri pokriva veliko mizo s tolarji, po sredi pa naloži celo goro beneških dukatov,« je pritegnil Vrbežnikov Frence. Spet so zarjuli: «Le vkup, le vkup, le vkup, uboga gmajna!

Pred kecarijo in zmoto nas obari,
vse zblaznjene, zapeljane ljudi na pravi pot pripravi,
reši nas pred krivo gosposčino
in daj nam dobro sosesčino!«

Kmetsko vpitje so preglasili kriki, ki so prihajali od odra za plesalce. Godci so utihnili. Med plesalce so se pripodili na konjih gospodje Matija Benkovič, Jakob Schreiber s hlapci, pisar Anton Weichtinger in kaplan Wurzer. Z golimi meči so planili med mladino, trgali godcem godala iz rok in podili plesalce z odra proti Poljanščici. Možje, ki so sedeli za mizami, so planili pokonci. Oče je izdril meč in hitel na pomoč. Tudi kmetje so vstajali izza dolge mize. Vihteli so debele gorjače in pritiskali proti odru. Konji so se vzpenjali, rezgetali in suvali z nogami plesalce. Wurzel je vpil: »Uničili vas bomo, satanovi hlapci!« Benkovič pa se je vzpenjal na konju in udarjal s ploskim mečem po kmetskih hrbtih. Vpil je: »Prava družčina: puntarska gmajna in nečista purgarščina! Uničili vas bomo, da bo mesto presvetlega škofa spet čisto in katoliško!« Zapišem naj, da so dobili trije mestni fantje hude buške. Ženinov brat Urban je dobil globoko rano v desno ramo. Tudi kmetski fantini so krvaveli, Bende Zihrel iz Bitnja je imel polomljena rebra, Čudetovega Necka od Svetega Duha pa so ranili v noge. Kar pa je bilo najbolj čudno pri tem pretepu: kmetje v prepasanih srajcrah in v hlačah iz hodničnega platna pa gospodje trgovci v dragih suknjenih suknah so bili kot eno. Razlike, ki jih je tako čutila moja mati, so ob boju izginile. Katoličani na konjih so vse bolj pritiskali pravoverne proti Poljanščici. Ženske smo stale brez diha ob mizah in strah nas je bilo. Tedaj pa je nenadoma prijahal iz graščine sam puštalski gospod Jakob s hlapci. Boj se je spet končal v Sori, kamor so gospod Jakob s hlapci spehali katoličane. Gospod Benkovič je skoraj utonil, ker ni znal plavati, pa so ga puštalski hlapci vsega mokrega potegnili iz Poljanščice. Odvzeli so mu konja, ga pretepli in spodili mokrega v mesto. Tako se je končal prvi krvavi spopad med pravovernimi in papisti v Sovodnju, kjer se stekata poljanska in sevška Sora. Naši fanje so vriskali in prepevali do jutra, celo gospod Jakob je popeljal nevesto Polono na oder in plesali smo do zore.

Kako lahkoverna je mladost in kako malo gleda v prihodnost! In ne ve, kako je človeško življenje kratko, neobstoječe in zanikrno, kako rože cveto in skoraj uvenejo, kako travo na večer pokose in čez noč usahne. Zjutraj so se nevestina teta, gospa Hafnerjeva, in nevestini starši odpeljali v mesto. Moj gospod oče in ljuba mati sta odšla takoj po krvavem spopadu. Mene pa je zjutraj na konju, tako kot je stara navada, spremljal domov moj ljubi ženin Janž Križaj. Takrat na tej svatbi sem mu obljubila, da bom postala njegova zakonska žena in da mu bom zvesta do smrti. Zdelo se mi je, da ve vsa Loka, ves Plac, da me je izbral za izvoljeno nevesto. Ponosno sem sedela za njim na belem konju, ki je bil ves prepleten s pisanimi trakovi. V meni je bilo vse svetlo, mirno in srečno. Držala sem se Janževe krepke postave in se stiskala k njemu. Gotovo je čutil, kako srečno mi razbija srce. Takrat še nisem vedela, da je vsa sreča kakor seno in cvet poljski. Seno usahne in cvet uvene, čeprav ljubezen med moškim in žensko ostane na vekomaj živa. Mati je hotela, da se prespim in spočijem, jaz pa sem bila tako srečna, da sem hotela, da čim dalje traja ta trenutek mojega življenja, in zato nisem pustila spati očem in dremati trepalnicam.

V Loki so se začeli hudi časi. Kjer je veliko drv, ondi je tem več ognja, in kadar so ljudje mogočni, je srd tem ostrejši, in kadar kreg dolgo trpi, tako tem bolj gori. Žalost in težko srce pade tudi časi na vernega človeka, časi pride od hudiča, časi od hudih ljudi. Pravoverni v Loki pa smo postali rop hudega jezika. Že leta 1585 je njegovo gospostvo škof Ernest poslal v Loko posebno komisijo, da bi zaslišala pripadnike evangelijske vere. Pravili so, da je v komisijo izbral same učene gospode. Še preden so gospodje prišli v Loko, so izvedeli, kdo pripada v Loki evangelijski veri. Veliko jih je skozi oster meč pobitih, ali nikdar več kakor skozi hud jezik. V Gradcu je namreč gospode komisarje pričakal loški meščan, trgovec, naš zoprnik Jakob Schreiber in jim predal listo z osemintridesetimi imeni pravovernih. Za to so mu komisarji obljubili mesto kaščarja. Tako si je škofov hlapec za prgišče časti nakopal večno zaničevanje vseh pravovernih in poštenih Ločanov!

Komisija se je tedaj mudila v Loki le nekaj dni. Zaslišali so notranji svet — bogate trgovce in fužinarje — pa tudi šest kmetskih podložnikov iz Bitnja in Praš. Komisarji so tedaj blagohotno odpustili kazni, ko so loški trgovci z bogatimi darovi pomirili učeno komisijo. Gospod Janž Kos je podaril špitalu vinograd za Kamnitnikom. Pripomnim naj, da loški vinogradi rode samo kislico. Gospod Boštjan Križaj je dal kos rdečega tafta za pobožne namene, moj oče in stric Lenart pa po tri kose sukna za reveže, špital in uboge šolarje. Krčmar Nikolaj Weinzierl je učenim komisarjem pripeljal tovor dobrega vipavskega vina. Pa njihova škofovska milost niso dolgo mirovali. Ločani smo kmalu spoznali, da hud jezik veliko sovraštvo stori, da gajzla proge dela ali hud jezik zlomasti kosti. Ni še minilo leto, pa so spet prijahali visoki gospodje v Loko. Kmalu po krvavi svatbi v Puštalu so že govorili po Placu, da je komisija na potu. Gospod Jakob Schreiber, novi kaščar, pa se je prevažal kot puran po Placu. Ustavljaj se je ob štacunah in se nesramno nasmihal mrkogledim gospodom trgovcem.

V kancliji na koncu dolge štacune sem brisala nove lampe, ki jih je gospod Eržen prinesel iz Benetk in tri podaril moji materi. Oče je šel v Puštal h gospodu Erženu, zato sem bila sama v dolgi mračni štacuni. Zaslišala sem zvonček na vhodnih vratih v štacuno. Grajski birič je že odpiral vrata. V rokah je držal dolgo pisanje na pergamentu. Zagledala sem rdeči škofov pečat z grbom. Srce mi je zastalo in še danes ne vem, kaj je govoril tisti kruljavi Johan, ki so ga tokrat oblekli v ozke sive hlače in mu poveznili širok klobuk na glavo. Hitela sem k materi v kuhinjo. Obe sva strmeli v rumenkasto pisanje. Prebrala sem v nemški govorici, da kličejo očeta na grad s pretnjo kazni petdeset dukatov. Mina je prinesla v kuhinjo škafo vode, ki jo je nastregla iz vodnjaka na Placu. Še preden je postavila škafo z glave na mizo v kotu, je hitela: »Gospa, na grad so vlekli tistega gruntarja Pavla Kuralta iz Dorfarjev in Matija Ostreta iz Bitnja!« Mati me je s pisanjem poslala v Puštal k Erženovim. V veliki izbi, kamor je Polona postavila namesto skrinje visoko omaro iz smrekovega lesa z izdolbenimi čiračarami, se je po stenah kar bleščalo od same kufraste posode. Polona je namesto lesenih in prstenih skled postavila v sklednike skodele, peharje, kangle, kupe in celo svečnik iz posrebrene kovine. Gospodje so sedeli po klopeh, pokritih s kunčjimi kožicami, pred veliko mizo. Ob široki izrezljani peči pa je ležal velik bel lovski pes. Vse je bilo tako lepo, dišalo je po bukovih polenih in čutila sem, da je tu življenje srečno in mirno. Planila sem k očetu: »Oče, tole je prinesel grajski Johan! Biriči pa so gnali Kuralta in Ostreta uklenjena na grad!« Gospodje so se sklonili nad pergament. Gospod

Eržen je udaril jezno po mizi: »Tako držijo besedo, ki so jo dali pred osmimi leti v Brucku!« Gospod Križaj pa je dejal: »To dela Herwarth, ki se hoče prilizniti škofu!« Oče pa je pripomnil: »Nič ne marajte, kdor na druge skale luča, mu padejo na glavo.« Fužinar in trgovec gospod Andrej Gompa, najbogatejši in najuglednejši med loško gospodo, je pribil: »Še danes moramo poslati poročilo v Ljubljano gospodu deželnemu upravniku Wolfu Thurnu!« Polonica me je poklicala v novo veliko kuhinjo: »Nežka, pomagaj mi, nalij gospodom rebulice!« Uboga Polona, še pravkar se je vrtela srečno po veliki kuhinji, v kateri je dišalo po ocvirkih in svežih klobasah, sedaj pa je bila prav tako preplašena kot jaz. »Veš, našega Mihaela hočejo tudi v svet za zastopnika gmajne, pa ga na gradu gotovo ne bodo potrdili.« Zapisati moram, da se nisva več smejali kot takrat, ko smo dekleta šivale njeno balo. Nekaj temnega, grozečega se je plazilo nad glavami pravovernih in sonce, ki se v Puštalu spušča že zgodaj za Sv. Lovrencom, ni sijalo tako svetlo kot prejšnje leto. Hitela sem domov in že na začetku Placa pred Poljanskimi vrati zagledala oborožene grajske hlapce s helebardami. Stali so pred Križajevo, pred Gompovo in Erženovo, pa tudi pred našo hišo. Obrnila sem se in hitela med hišami ob Poljanščici kar čez vrtove v Puštal. Nenadoma pa je stal pred mano novi kaščar gospod Jakob Schreiber. Kot pred leti me je prijel za rame in zoprno zapiskal: »Kunstlova, spet Kunstlova Nežka!« Divje sem se mu hotela iztrgati, toda držal me je krepko: »Divja si kot vsa protestantska svojat, pa nam ne boš ušla. Tebe, tvojega očeta in mater bomo zaprli v grajski turen!« Na Spodnji Oslovski gasi pred Firbarjevo hišo sem zagledala očeta in gospoda Križaja. Počasi sta šla proti mestu. Gospod Schreiber pa je še kar naprej gonil svoje: »Poročal bom njegovi knežji milosti, naj zapove, da naj z ognjem iztrebimo Satanovo seme in očistimo Loko greha. Vsi boste morali pasti pred moje noge in razdejal bom vse, ki me sovražijo!« Spet sem se hotela iztrgati in posvariti očeta, toda Schreiber je bil hitrejši. Izza vogala sta planila dva hlapca z meči in skočila k očetu in gospodu Križaju. Zasllišala sem rožljanje mečev, vpitje hlapcev. Gospod Schreiber me je izpustil in se pognal z divjim sovraštvom proti očetu in gospodu Križaju. Hotela sem pomagati, vpila sem in klicala očeta. Nenadoma pa sem začutila ostro bolečino na glavi in vse je izginilo.

Zbudila sem se v sobi, kjer sta navadno spala oče in mati. Ležala sem na izrezljani materini postelji. Mati je slonela ob meni, obvila mi je čelo z ruto, namočeno v rožnati kis, žafran in kafro. »Kje je oče?« sem šepnila. »Na gradu!« Planila sem pokonci. V sobo je stopila Mina: »Gospa, Johan se repenči po Placu, da je v grajskem turnu toliko luteranov kot matafurjev.« Mati je planila: »Ali veš, kje so gospod?« »Johan je govoril, da so naš gospod pa tisti Matija Ostre iz Bitnja pa Anton Homan, ki je skrival predikanta Felicijana Trubarja, v spodnji ječi pod turnom.« »Kaj v spodnjo ječo so ga vrgli.« je tožila mati. »Johan pravi, da zato, ker so kolovodja in ker hodijo s puntarskimi kmeti, s tistim Dobravcem iz Puštala.« Mina je bila že dvajset let pri hiši. Nihče v Loki se ni več spominjal, da je prišla k nam s Fare, niti kako se pravi pri njih doma. Vsi so jo poznali kot Kunstlovo Mino. Čeprav je bila Mina katoličanka, nikoli ni govorila o veri. Le nekoč, ko sem bila še otrok, me je Mina vzela s seboj na Faro in z grozo sem poslušala, kako je pripovedovala materi in bratu: »Spet so se zbrali pri nas v zadnji sobi in spet so poslušali tistega Satanovega hlapca iz Kranja, tistega Kupljenika.« Materi sem nekaj izblebetala o Mini in njenem nespametnem govorjenju. Mati nikoli ni govorila z Mino kot s krščenico, tokrat pa ji je resno dejala: »Pusti Nežko, ne vmešavaj otroka v

reči, ki jih še ne razume. Če ne moreš preko tega, pa pojdi drugam!« Mina ni več vpricho mene govorila o luteranih, pač pa me je nekoč vlekla v cerkev sv. Jakoba h katoliški maši. Cerkev stoji pod našo hišo nad Lontrkom. Zvonovi iz njenih lin udarjajo na naša okna, velika ura na stolpu oznanja vsakih petnajst minut s srebrnimi udarci, kako teče življenje v Loki. Z Mino sva čepeli v ozki klopi pred oltarjem in zelo mi je bilo všeč, ker se je oltar svetil od luči in pozlačenih podob. Gledala sem pisani strop in poslušala ženske, ki so ponavljale: »Zdrava, o kraljica mati te milosti, život, sladkost in upanje naše! Zdrava!« O tem svojem obisku pa nisem nikomur povedala, pa tudi loške ženske niso ničesar izklepetale. Tokrat pa Mina ni nič premišljevala, da je katoličanka, ampak je bila zaradi očeta prav tako iz sebe kot medve z materjo. Oglasila sem se: »Kje so pa gospod Križaj?« »Gospode Gomp, Križaja in vaše strice so zaprli v zgornjo ječo v turnu.« »Kaj pa drugi, saj so menda odgnali ves Plac?« »Johan je pravil, da sta še dve izbi v gradu polni luteranov. Menda jih je toliko, da ne morejo ne sedeti, kaj šele da bi se ulegli. Gospoda Lukančiča so prejle vlekli vklenjenega čez Plac.« »Pojdiva!« se je odločila mati. Mina je nama dala cekar, v katerega je kar sama pripravila jedila. Hiteli sva po vijugasti poti na Grad do glavnih železnih vrat. Po skalah in po travnatem bregu so seделе loške gospe. Gospa Oberhueberjeva naju je prva zagledala: »Ste le prišle, me smo tu že od jutra!« Mati je hotela skozi vrata na grajsko dvorišče. Sosedov Grohče, ki je šel med grajske hlapce, se je oglasil: »Gospa, ne smemo vas pustiti v grad, Dokler ne bodo zaslišani, ne sme nobeden na grajsko dvorišče.« »No, vsaj spregovorila je šema grajska,« se je spet oglasila gospa Oberhueberjeva. Gospa Erženova je stala ob vratih in preplašeno gledala v lino sredi stolpa. »Prejle se je naš povzpел na okno. Gotovo me je videl.« je pripovedovala. »Pa so ga valpti potegnili od line,« je vpadla Oberhueberjeva. »Kako prav je napravil gospod Bernard Eržen, da je sina Mihela naselil v Puštalu, kamor škofovska palica ne seže,« je počasi in dostojanstveno dodala gospa Hafnerjeva. »Res srečna sem, da je vsaj Mihel na varnem. Polonica bo rodila, pa se bojim zanjo,« je vzdihnila gospa Erženova. »Naš je menda v spodnji ječi,« je hotela vedeti moja mati. »S kmeti?« je posmehljivo vprašala Oberhueberjeva. Hlapci, ki so stali pred vrati, so vse bolj poželjivo ogledovali naše cekarje. Grohče, ki je bil doma s Klanca in ki sem ga poznala še izza otroških let, je spet spregovoril: »Škoda, da izgubljate čas! Gospod kaščar vas bodo nagnali, pa še na nas bodo vpili, če ne boste odšle.« Tedaj pa se je oglasila gospa Matilda Gompova, žena fužinarja Andreja Gomp: »Kaj pa če bi vam pustile tole, kar je v cekarjih? Seveda, če bi nam pomagali in spravili vsaj nekaj v ječe!« Grohče se je potihem dogovarjal s tovariši. Po dolgem besedičenju so se vendar dogovorili, da bodo ženske pripravile za vsakega stražarja kos kruha, obloženega z jedili, toliko, da bo stražar lahko vtaknil v žep, ostala jedila bodo pa pustile njim. Grohče je obljubil, da bodo kose kruha vtihotapili v ječe. Zložile smo jedila na kup, stražarji pa so si natlačili žepe s kosi kruha, s poticami in klobasami. Zapisati moram, da možje v ječah nikoli niso okusili jedil, ki smo jih ženske izročile umazaniam hlapcem presvetlega škofa.

Počasi in tiho smo se spuščale s praznimi cekarji po vijugasti poti proti mestu.

Minevali so tedni. Loka je bila tiha in izumrla. V točilnici pri gospe Weinzierlovi so se zbirali le Puštalci in Prifarci, pa še tam je bilo pusto, saj je bil gospodar v grajski ječi. Življenje pa je teklo svojo pot. Štacune so bile odprte,

tovorniki so prenašali skozi mesto platno in vino, pa tudi svilo in dišave. Ženske so prevzemale blago, naročale novo in sklepale kupčije.

Mati pa je bolehalo. Kar vidno je upadla. Polonica je rodila sina in čez teden dni srečna prihitela v mesto. Čeprav sta bila v grajskih ječah njen gospod oče in gospod tast, ni mogla prikriti sreče, da je mati zdravega in zalega fantička. Prišla je v štacuno. »Nežka, smo ga že krstili, kar na hitro v grajski kapeli, za Mihaela. Tebe bi rada za botro, pa smo te kar vpisali. Naša mati so držali otroka pri krstu namesto tebe, saj je bolje, da ti ne hodiš v Puštal.« Meni pa ni bilo za malega Mihca. Skrbela me je očetova ječa, materina bolezen in negotovost. »Nič ne maraj, Nežka, vse bo še prav. Puštalski gospod bodo spravili pokoncu vso Ljubljano.« »Kako?« »Obvestili so deželne stanove, kaj počne Herwarth s svobodnimi loškimi meščani. Saj veš, naš gospod Jakob pa Wolf sta se bojevala skupaj proti Turkom.« »Polonica, če nam puštalski gospod ne bodo pomagali, bo po nas!« sem vzdihnila. »Kaj pa vaš oče?« »O očetu vem le to, da se ne vda, da so ga pretepali in da spi v ječi pod turnom na kamnitih tleh.« Polona je prebledela: »Tudi za našega očeta in gospoda Eržena pravijo, da sta trdna. Komisarji jih zaslišujejo po deset v izbah pod grajsko kapelo.« Spet sem se oglasila: »Johan je nekaj čvekal o mučilnem orodju!« Polona je prepričljivo povzela: »Tega ne verjamem, se le boje deželnih stanov!« »Kaj veste vi, ki ste v Puštal. V petek so zaklenili vseh pet mestnih vrat, okrog mesta pa so postavili papistične hlapce in plačane najemnike.« »Pa se nas le bojijo!« je spet planila Polona. »Kje neki.« sem vrtala dalje. »kar poglej Schreiberja, ta nas bo vse uničil.« »Puštalski gospod so pravili Mihelu, da bi bil Schreiber rad glavar, zato je spet napisal imena vseh pravovernih in jih dal komisarjem.« Kar streslo me je ob misli, da se bo debeli, zoprni sosed trgovec Schreiber postavljaj po Placu v glavarski opravi. Polona pa je nadaljevala: »Nič se ne boj, Nežka, kdor hoče drugim škodo storiti, temu samemu čez njegov vrat pride, da sam ne ve, od kje. Boš videla, da bodo naši zdržali. Gospod Jakob so povedali, da se je v Ljubljani sam učeni sufragen Scholl jezil nad loškimi trmami. Menda so jih spraševali in spraševali, naši so pa kar naprej gonili: Prisega nas veže le glede verskih vprašanj. Če so jim še bolj dopovedovali, da so na krivi poti, so odgovarjali: »Le predikanti v Kranju in Puštalu nam kažejo pravo pot k zveličanju.« Končno sem le vprašala: »Pa Janž? Ali ve, kakšen pekel preživljamo?« Polona se je nasmehnila: »Sem mislila, da si kar pozabila nanj. Veš, Sulčkov Lipe iz Bitnja, tisti, ki tovari za škofa vino v Freising, je prinesel materi pismo, Janž je že na poti v Loko.« Tako sva si s Polono lajšali srce. Nisva si hoteli priznati, da se skriva v loškem gradu pošast, ki bo zmlela celo mesto in uničila vse pravoverne in vse, kar so zgradile pridne roke naših očetov.

Mati je vse bolj hirala. Čisto tiho je ležala v veliki sprednji sobi. Zaklejala sem štacuno, tiho vstopala v izbo in ponujala materi hruševo vodo. »Dobro je, Nežka, tako rada bi vstala, pa ne morem! Nikar se ne jezi, res ne morem!« »Mati, samo pozdravite se. Vse bom naredila, samo ne pustite me same! Rada bi ležala namesto vas, samo da bi bili vi zdravi!« »Revše ubogo! Veš, da bi mi bilo huje, ko bi bila ti bolna, kot če me še bolj žge v prsih!«

Pa je mati le še enkrat vstala. Nekega večera je planil v štacuno Janž, moj Janž. Nič ni spraševal, le objel me je. »Uboga moja Nežka, kaj so naredili iz vas, papisti satanovi!« Jokala sem od sreče in hkrati zaradi nesreče in strahu. Z Janžem sva šla v zgornje izbe. Ne vem, kako je materi uspelo, da se je dvig-

nila iz postelje, ogrnila veliko pleteno ruto in se zvelkla v veliko sobo. Sedela je v velikem, širokem stolu, pokritem z jazbečevimi kožami. Janža je objela in stisnila k sebi kot majhnega fantinčka. Dušilo me je od joka, kajti vedela sem, da je mati zbrala zadnje moči, ko se pred nekaj urami ni mogla niti dvigniti v postelji, da bi popila hruševo vodo. »Janž, včasih sem mislila, da morajo stari ljudje umreti, sedaj pa vem, da je to zmeraj hudo in da bom težko, prav težko odšla.« Janž je ni tolažil, ni ji govoril lepih besedi, preprosto ji je dejal: »Gospa, eno vam obljubim, Nežka nikoli ne bo sama! Verjemite, rešili bomo naše in se maščevali požrešnim zverem na gradu!« Mati ni tožila in tudi jokala ni. Janžu je stisnila roko. Bila je tako slabotna, da sem ji morala pomagati v sosednjo izbo, kjer sta stali njena in očetova postelja. Kako drobna je postala v teh nekaj tednih in kako omahujoče so bile njene stopinje!

Janž me je v štacuni prijel za roko, mi pogledal globoko v oči in začutila sem, da je njegova duša žejna po meni, da je tam v daljni nemški deželi ves čas mislil na mene in da bo zmeraj tako. Zagotavljal mi je, da bo najina ljubezen in vera premagala hudiča, smrt, svet in lastno cagavo meso in vse naše sovražnike. Pa mi je bilo vendar čez vse hudo, ko me je poslednjič objel in sem mu odpirala vrata na vrt. Ponoči je odjahal iz Puštala ob Poljanščici do Gorenje vasi in se nato vzpenjal po skalnatih stezah skozi temne hoste preko Lučen do Vrhnike. Z veliko pokrito barko so ga s konjem vred prepeljali po reki Ljubljanici v glavno deželno mesto Ljubljano.

Možje so bili že enajst tednov v grajskih ječah. Gospodje komisarji se niso omečili in nobeden domačih ni smel mimo stražarjev s helebardami v grad. Pa je spet prihitela Polona v našo štacuno: »Nežka, kar vesela bodi! Kmalu bodo doma! Puštalski gospod so povedali, da je baron Thurn poklical komisarje v Ljubljano. V deželni palači je zbral najvišjo deželno gospodo in po kraljevsko pogostil komisarje. Ko so se napili rebulice, so komisarji popustili. Wolf jim je očital, da se ne drže dogovora iz Brucka in da delajo proti deželnim svobosčinam, gospod Scholl pa je prav hinavsko dejal: »Saj se držimo le ukazov njegove knežje milosti škofa Ernesta, nobene pogodbe nismo potrdili z likofom ali pečati ter listi. Ločane smo zaprli zaradi nespodobnega vedenja in zaradi neposlušnosti. Kakšni pa tudi so, tolčejo se in razgrajajo.« Proti jutru pa so komisarji, rdeči od rebulice in obilnih špiž, že obljubljali, da loški luterani lahko hodijo kamorkoli k pridigam, le v mesto naj ne vlačijo predikantov.« S Polono sva se spet veselili življenja in z upanjem govorili o prihodnosti. Pa so bile le prazne besede, kar so obljubili komisarji v tisti veliki sobani nasproti kapele v knežji palači v Ljubljani grofu Wolfu Thurnu in deželnemu upravitelju baronu Krištofu Auerspergu.

Po tihem so že naperjali loke in njih strele polagali na tetive, da bodo v temi streljali na nas, ki smo pravega srca.

Pomlad je prihajala. Topli vetrovi so zapihali s poljanske strani in prinašali duh po jugu in rožah. Otroci so se frnikali po Placu, se skrivali po vežah in se lovili okrog vodnjaka. Krščence so nosile na glavi na pisanih svitkih velike lesene plohe, na katere so naložile ožete platnene rjuhe in vezene prte, ki so jih izpirale v Sori. Na vrtu so prepevali ščinkavci in sinice, lastovk pa še ni bilo v gnezdh, ki jih je polno po naših hišah. Kako veselo in lepo je bilo navadno pomladi v Loki! Sedaj pa je bilo vse zamegljeno in najbolj svetlo sonce ni moglo pregnati široke in velike žalosti iz naših src. Pa je le neke sobote završalo po hišah: »Jutri jih bodo izpustili, jutri, v nedeljo, ob desetih!«

Po vseh hišah so umivali okna, pekli pogače, cvrli bobne in flancate in po celem Placu je dišalo po kuhanih kračah. Vsi smo se pripravljali na veselo svidenje.

Pri nas pa je bilo hudo. Stara mati od Svetega Duha je dneve in dneve slo-nela ob materini postelji. Kje je našla toliko moči, ko sem jaz, ki sem bila mlada in zdrava, bežala iz bolničine sobe, se zatekala v temno štacuno in na koncu v kancliji jokala. Vse smo poskusili, materi pa je bilo vsak dan huje. Kot nebojgleno otroče je ležala v preveliki postelji. Stara mati so ji predstavljali blazine, ji umivali razgreto čelo z mlekom in jo pitali s hruševo vodo. Mati me ni več poznala. »Kaj pa tale deklina? Kakšna pa je v tej mestni šari?« je spraševala. Staro mater pa je poznala in jo ves čas klicala: »Mati, vzemite me s peči, mati, boli me, boli, pomagajte mi! Samo malo me nosite po kamri, pa bo bolje! Ostanite pri meni!«

Stara mati niso več spali, pa tudi jedli ne. Sedeli so dneve in noči ob materi. Neke noči sem stopila v izbo. Stara mati so zadremali ob postelji. Usedla sem se k materi, ki je bila zbujena in me je vendar gledala kot tujko. Stara mati nikoli niso dosti govorili, sedaj pa so v sanjah zavzdihnil: »Jerica, zakaj sem te pustila v mesto? Kriva sem, da boš umrla! Kriva sem, da si šla med luterane!« Prestrašeno se je zbudila, odprla oči in se stresla, ko me je zagledala. »Le pojdi spat, Nežka! Bom že jaz pri materi. Saj ji ne moreva pomagati. Saj vidiš, da nje život usiha od žalosti in vzdihovanja, nje moč je upadla bolj zaradi sovražnikov kakor zaradi bolezni.« Spet je pomočila rutico v mleko in brisala materi vroče čelo. Tako smo pričakale očeta.

V nedeljo navsezgodaj je že stalo loško ženstvo ob železnih grajskih vratih. Pa gospe niso bile zgovorne kot pred tedni, ko so jim može odgnali v ječe. Molče smo strmele v grajski stolp. Tako sama sem se čutila med njimi. Pri Svetem Jakobu je udarila ura desetkrat.

Stražar s helebarde je odpahnil železna vrata, ki vodijo na grajsko dvorišče. Zaporniki so prihajali posamič skozi temna vrata. Obleke so bile zmečkane in prašne, obrazi bledi, oči pa so iskale med množico žensk domače obraze. Zagledala sem očeta. Kako utrujeni so bili njegovi koraki, kako omahujoči! V čelo se mu je zarisala globoka guba. Prijel me je za roko in odšla sva po strmi stezi proti domu. Oče niso nič spraševali po materi, samo vprašujoče so me pogledali. »Niso mogli priti, leže, hudo je!« sem dahnila. Oče so še bolj pohiteli po klancu proti domu.

Zvečer smo sedeli z očetom in staro materjo ob materini postelji. Mati je bila kot oživljena. Držala je očeta za roko! Oče je pripovedoval, da antikristovi oblastniki, ki prebivajo po dvorih, pregovarjajo freisinškega škofa, da verne lovi, preganja in mori. Oče in drugi možje niso popustili, čeprav so komisarji določili, da se morajo v štirinajstih dneh odpovedati augsburški veroizpovedi ali pa zapustiti ozemlje freisinškega škofa, so menili, da bo bog verne ohranil in jih rešil pred sovražniki.

Tudi jaz sem verjela, da so se vrnil stari srečni časi in da bo vse dobro, pa ni bilo tako. Vsegamogoči ni uslišal naših molitev, strl nas je kot prah pred vetrom, poteptal nas je kot blato po gasah.

Dober teden po očetovem prihodu je mati izgubila zavest in se ure in ure borila za življenje, ki je vidno uhajalo iz oslabelega života. Stara mati in Mina sta klečali ob postelji in glasno molili:

»Bog, sveti Duh, naš učenik
bodi naš troštar, pomočnik,
tedaj, kadar pojemljemo,
da zdajci v nebo pridemo!«

Oče je nemo slonel ob vznožju postelje, jaz pa sem si želela le, da bi vse minilo in da bi umrla hkrati z materjo. V soboto ob enajsti uri se je še enkrat streslo ubogo materino telo, srce je zatrepetalo in se nenadoma umirilo. Naš gospod Jezus Kristus, daj, da moja mati na sodni dan z dušo in telesom k večnemu veselju vstanejo, kateremu bodi čast in hvala! Amen!

Tri dni so hodili sosedje in zlahtniki po stopnicah naše velike hiše, se poslavljali od matere, ki je ležala oblečena v belo srajco v naši kapeli. Kako mlada je bila in lepa! Pokrili smo jo s telohi in zvončki, gospa Sauerjeva pa je iz Trsta dobila šopek belih šmarnic in ga položila na dno postelje. V veliki sobi pred kapelo sva z Mino nalivale kropivcem brinovec, česnjevec in sadjevec v velike kupe. Stara mati so skoraj vse tri dni in noči preklečali ob materini postelji in molili. Oče je bil čisto spremenjen. Nič ni govoril in oči je imel krvave od zatajevanih solza. Postopal je po štacuni in se spet ustavljal ob materini postelji. Kako hudo mu je bilo!

Komisarji so prepovedali luteranske pokore in zaklepali prebivališče mrtvih na Fari z velikim ključem. Prifarski župnik gospod Ambrož Haumann pa so kljub visokim komisarjem zaradi naše stare matere dovolili, da so mater dostojno pokopali v posvečeni zemlji. Kovaški ceh je nosil lahno krsto skozi mesto na Faro. Za krsto smo stopali z očetom in staro materjo. Le malo pogrebcev bi imela moja mati, če ne bi prihiteli od Svetega Duha, Virmaš in Bitnja bajtarji, dninarji pa tudi kmetje, ki so poznali mater še iz časov, ko je živeła v bajti pri Svetem Duhu.

Pa pogrebu, svečanosti je opravil v Raspovem gradu na Fari gospod predikant Jurij Knafelj, smo povabili pogrebce v Weinzierlovo pivnico, ki si jo je krčmar uredil v nizkem poslopju na Raspovem vrtu. Od Svetega Duha so pripeljali svežega pšeničnega kruha, prekajena plečeta in posušene klobase. Gospod Weinzierl pa je nalival pogrebce z refoškom in domačim pivom. Kljub žalosti in pogrebu je postalo govorjenje kmalu glasno in veselo. Pa tudi hude besede so padale o novem glavarju, hudobnem in napihnjenem Jakobu Schreiberju, tavžentkrat prekletem. Z očetom in staro materjo smo odšli v našo zapuščeno hišo na Placu. Drugi dan se je stara mati vrnila k Svetemu Duhu, z očetom pa sva ostala sama v hladnih izbah in v temni štacuni Oče je molčal in tudi jaz nisem omenila rajne matere, čeprav je bila ves čas v najinih mislih in srcih.

Pa je spet pogledal skozi vrata grajski Johan. Spet je imel dolgo pisanje s škofovim pečatom za očeta. »Nikamor ne grem!« je odločno odsekal oče, ko je prebral pisanje. »Temu šemastemu plašurju Schreiberju, novemu glavarju, naj se zagovarjam!« Zvečer je gospod Bernard Eržen prinesel očetu zapečateno pismo, ki ga je napisal puštalski gospod Jakob za njegovo grofovsko svetlost Wolfa Auersperga. Može so namreč sklenili, da bo oče odnesel pismo v Ljubljano in tudi sam poročal deželnim stanovom, kako hlapci freisinškega škofa vlačijo najuglednejše meščane v ječe na Gradu. Vso noč smo bedeli, se dogovarjali in zapisovali, kaj naj delam v očetovi odsotnosti. Pripravila sem bisago s popotnico in najpotrebnejšo opravilo. Mina jo je odnesla v Weinzierlov hlev, kjer je imel oče svojega konja. Proti Ljubljani se je že svetlikalo, ko me je oče

za slovo stisnil v objem in odšel skozi temno vežo na Plac k Weinzierlu po konja in nato odjahal po temnih gasah skozi Puštal v Poljansko dolino. Zakrila sem okna s polknicami, ležala na izrezljani postelji in jokala.

Komaj dva dni po očetovem odhodu je novi glavar Jakob Schreiber poklical pravoverne na grad. Silil jih je, naj se odpovedo pravemu Bogu in priznajo freisinskega škofa za najvišjega duhovnega gospoda. Zapisati moram, da so vsi razen Andreja Paplerja in Andreja Lautnerja ostali zvesti pravi krščanski veri, čeprav jim je novi glavar grozil, da bodo morali zapustiti hiše in mesto. In res sta se Janž Kos in Lenart Kunstl z vso služinčadjo preselila v Rasprov dvorec na Faro, tam si je že pred mesecem uredil Miklavž Weinzierl pivnico, čeprav je njegova žena gospa Weinzierlova še vedno uspešno vodila gostilno na Placu. Boštjan Lukančič je odšel v Trzič, Jožef Oberhueber pa v Zalog za oskrbnika h grofu Thurnu, ženo in otroke pa je pustil še v Loki. Hiše na Placu so bile zapuščene. Ženske smo objokane pogledovale skozi okna, tolažile druga drugo in jokale.

Ko je minilo skoraj mesec dni po očetovem odhodu, sem šla v Puštal k Poloni. Mali Mihec je bil na vrtu, po vseh štirih se je plazil po travi za belim muckom. Stopila sem v kuhinjo. Polono sem zagledala ob ognjišču: »Nobene vesti ni, Polona, ne vem, kaj naj storim!« Polona je postavila velik črn lonec na trifis, ki je stal na mistejah. Objela me je, kar ni bilo njena navada. »Nič ne maraj, Nežka, oča pravijo, da bodo spet poslali pošto v Ljubljano.« »Schreiber nas bo vse pokončal, če nam ne bodo pomagali deželni stanovi,« sem zajokala. »Pa nam le nič ne more! Od kmetov kupujemo najboljše blago. Oče in Mihel sta v kleti napravila štacuno. Še Schreiberjevi hlapci hodijo k nam po sukno, olje, železo in vino,« je hitela Polona. »Zato pa ne veste, kako nam je v mestu. Vse noči prebedim v sprednji izbi in poslušam robantenje grajskih biričev in ječanje pravovernih, ki jih vlačijo na Grad,« sem spet povzela in skoraj sovražno gledala srečno Polono. Ona pa je vprašala: »Ali jih je res večina sprejela katoliško vero?« »Nekaj že, večina pa se upira. Pomisli, Bendetov Grega, tisti gruntar iz Bitnja, je šel s sekiro nad oborožene hlapce. Ponoči sem gledala, kako so grajski hlapci vlačili zvezane kmete iz Dorfarjev in Bitnja na Grad. Menda so jih zaprli v spodnjo ječo, tja, kjer so bili naš oče.« »Kaj pa ti?« je končno le vprašala Polona. »Za silo vlečem naprej. Če bi ne bilo stare matere od Svetega Duha, bi že zdavnaj umrla od vsega hudega, čeprav mi dnevi potekajo kakor senca.« Hotela sem vprašati za Janža, Polona pa je že hitela pripovedovati o malem Mihcu, ki dela že prve korake. Videla sem, da je Polona srečna, da ima pri sebi vse svoje, in dolžila sem jo, da ne čuti dovolj z menoj in mojo revščino. Vračala sem se v mesto kakor večerna senca, odeta z žalostjo kakor s plaščem. V Puštal pa nisem več šla.

Minevali so tedni in meseci, o očetu in Janžu pa ni bilo glasu. Kako čudno! Človek mrje od žalosti, živi pa le in še zmeraj upa in veruje, da bo to, kar je s solzami sejal, z veseljem žel. In tudi jaz sem se zmeraj bolj vživljala v nove razmere.

Ob žeganju, na dan sv. Jakoba, ki smo ga včasih Ločani, pravoverni in katoliški, praznovali nad vse svečano z bobi in flancati, je letos 1589, Schreiber, prav na svoj god, z velikim spremstvom odpotoval v Freising. Čeprav so z Gradu s streljanjem oznanjali glavarjev god in njegov odhod, ga Ločani nismo spremljali do mestnih vrat in vse hiše so bile kot izumrle. Komaj se je Schreiber umaknil iz mesta, so pridrveli v mesto puštalski in prifarski izgnanci. Ustavili so se pred šentjakobsko cerkvijo. Hitela sem po klancu proti cerkvi. Može so

sedeli na konjih in imeli v rokah nabite puške. Pa puške niso bile potrebne, saj je bila Loka prazna. Vsa katoliška gospoda se je poskrila po hišah. Ko sem prišla do cerkve, sem zagledala gospode Janža Kosa, Miklavža Weinzierla in strica Matija Kunstla. Gospa Weinzierlova je držala moža za roko: »Samo da si živ!« je ponavljala kot da bi se mož vrnil z nevarne poti ne pa iz varnega zavetja Raspovega dvorca na Fari. Gospod Weinzierl je poredno pomežiknil stricu Matiju: »Le poglej jo, pa je res brumna in pridna, več ima vinskih požeruhov v pivnici na Placu kot jaz na Fari.« »Nič se ne norčuj, naše ženstvo se je pa izkazalo zdaj bolj kot kdajkoli, take so kot strešni vogali na palačah, še Schreiber se jih boji!« se je vmešal gospod Janž Kos. Weinzierl pa se je spet ponorčeval: »Nič ni hudega, Schreiber je odšel v Freising, pa bo vsaj ta čas vse po starem. Kadar gospod mesta ne varuje, tudi vahtar zastoj čuje!« Tedaj pa me je zagledal stric Matija: »Nežka, tvoj oča pa niso prišli v Ljubljano! Prekleti Schreiber!« Stisnilo me je pri srcu. Rada bi vprašala, pa nisem mogla. Oča niso v Ljubljani! Schreiber ga ima gotovo v grajskem turnu! sem hlipala in hitela domov. Stara mati me niso tolažili, drobne svetle oči pa so imeli vlažne. Vedela sem, da ji srce poka od žalosti. »Nežka, ne vekaj, ga bova že našli!« so odločno obljubili.

Ko se je vrnil Schreiber iz Freisinga, sem se odločila. Odpravila sem se na Grad. Hlapci pred železnimi vrati so me posmehljivo ogledovali. Grohčeta ni bilo med njimi, Schreiber ga je pustil v Freisingu. »Deklina, kaj bi rada?« se je oglasil bradat možki, ki ga nisem poznala in čigar govorica je udarjala tuje na moje uho. »Vprašaj glavarja, če sprejme Kunstlovo Agnezo!« »Seveda, gospodična Kunstlova bodo takoj sprejeti!« se je ostudno zarežal. »Pa le moramo obvestiti,« se je vmešal mlajši stražar, »mogoče pa njegova milost čakajo na takle mlad spižen ofer!« Morala sem poslušati take in podobne nesposodne besede, če sem hotela pred glavarja. Prav tedaj pa je stopil na dvorišče Jakob Schreiber, glavar freisingškega škofa. Kako se je izpremenilo to ostudno človeče! Trebuh mu je še bolj zrastel, okrog vratu pa si je obesilo debelo zlato verigo s težkim zlatim pečatnim prstanom. Brke in brado je imelo prirezano po najnovejši šegi in nekako čudno zvite. Na glavi se mu je svetila še večja pleša kot v nekdanjih dneh. Žafranasta suknja se je kar bleščala od samih zlatih port in steklenih biserov. Se na šolnih je imelo zelenkaste koravde. Zagledal me je. Kot pred leti, ko me je ustavljal na Placu, se je sklonil k meni: »Lepo, lepo, naša divja sosed! Si le prišla. Božji mlini meljejo počasi, pa zagvišno! Le pustite jo!« je ukazal hlapcem. Šla sem za njim skozi dolgo in temačno sobano. Videla nisem drugega kot velike, dolge klopi, pokrite z rdečim žametom, odprto ognjišče, pa veliko sulic, mušket in lokov, ki so bili obešeni po stenah. Schreiber me je vlekel v dolg nizek štibelec v gornjem nadstropju. Skozi obokano okno sem zagledala prifarsko počivališče mrtvih, kjer so ležali moji stari starši in mati. »Pomagajte mi!« sem v mislih rotila umrle, »pomagajte, da zvem, kje je oče!« »Si videla, kako se vrti kolo sreče,« se je oglasil glavar, »tolikokrat sem ti pravil, da bodi pametna, pa si se povezala s protestantsko svojadjo.« »Povejte, kje je oče!« sem zaprosila. »Obljubi, da boš sprejela katoliško vero, da se boš odpovedala krivoverstvu!« »Kje so oče?« sem vztrajala. »Kaj me briga tvoj oče, prekleti luteran!« »Vi ste ga uničili, povejte, kje je! Ali je v turnu?« sem hlipala. »Nikar ne mislite, predrzni krivoverci, da boste brez kazni žalili mene, glavarja njegove škofovske milosti. Kecarji ste od glave do nog, vaš uk je hudičev, in sam zlodej govori iz vas, vaši cajhni so hudičeva pošast in zape-ljevanje. Vsi boste storili podoben konec kakor tvoj oče!« »Kaj je z očetom?«

sem zavpila. »Saj si slišala, dekla Satanova!« je zarjul starec in odšel skozi nizka vrata.

Tolkla sem po vratih. Hlapec pred vrati pa je zavpil, da je glavar odšel v mesto in da ga do pozne noči ne bo na Grad. Tedaj pa sem začula govorjenje in obračanje ključev. Na pragu sem zagledala visokega, suhega starca v temni duhovniški opravi. »Kaj se vendar dogaja? Kaj počenjaš v glavarjevi izbi?« se je obrnil k meni. »Zaprl so me, ker hočem zvedeti za očeta!« sem zajokala. »Pusti jo!« je ukazal hlapcu, ki je čepel pred vrati. Sla sem za starcem po dolgih obokanih hodnikih v sobano zraven kapele. Starec, pozneje sem izvedela, se je imenoval Frančišek Lapidico in je bil župnik v Kranju. Sam nadvojvoda Karel ga je imenoval za člana visoke komisije kot zastopnika deželnih stanov. Obrnila sem se k njemu: »Pomagajte mi, da izvem, kaj je z očetom!« »Dekle, komisiji boš povedala, kaj ti teži srce.« »Komisarji me bodo vrgli v ječo!« sem zajokala. »Gospodje so pošteni sodniki. Preverili bodo tvoje besede, zato govori čisto resnico, nič kot čisto resnico!« Počasi sem se bližala sosednji izbi. Skozi priprte duri sem zagledala najprej veliko podobo sv. Lukeža, ki z razbeljenimi kleščami vleče razgaljeno deklino za nos. »Ne boj se!« mi je zašepetal starec, »in povej vse, kar ti je storil stari prasec, freisinški glavar!« je zamrmral med zobmi.

V velikih izrezljanih naslonjačih na rdečih baržunastih blazinah so sedeli visoki komisarji. Spoznala sem posvečenega škofa Bartolomeja Scholla. Sedel je v velikanskem stolu. Take spreminjajoče se lepote še nisem videla, kot si jo je nadel na starčevsko telo. Suknja iz tafta se je lesketala v zlatu, na glavo pa si je poveznil grmado belih las. Tudi dvorni mojster Hans, plemeniti Gaisberg, si je poveznil podobno kodelo na redke lase. Sedel je zraven Scholla in posmehljivo gledal gospoda župnika Lapidica in mene, ubogo mestno deklico. Prav na koncu mize je sedel resen, skromen gospod. Skoraj opazila ga nisem, tako neznaten je bil med našopirjenimi in pisanimi gvanti visokih komisarjev. In prav ta neznatni človek me je prvi ogovoril. Začudeno je dvignil resne modre oči: »Ali še ni konec, boste še nadaljevali komedijo?« je vprašal latinsko. Kako prav se mi je zdelo, da me je moj dobri stari oče, gospod Jurij Kunstel starejši, naučil tega učenega jezika. Vedela sem, da bom našla pomoč, da komisar z velikimi resnimi očmi in temnimi lasmi ni tak kot drugi. Obrnila sem se k njemu: »Vaša milost, naj mi pomagajo! Zaprl so me v čumnato, pa bi le rada do očeta, ki ga imate v grajski ječi!« Gospod Scholl se je presedal na zrezljanem stolu in se obrnil h gospodu župniku Lapidicu: »Kako si upate nadlegovati njegovo grofovsko milost gospoda doktorja Viljema Euerhardta, učenega profesorja iz Ingolstadta? Zakaj vlačite umazano mestno deklino pred visoke komisarje, ko smo zasliševanje krivovercev že pred več kot pol ure končali?« Slišala sem, da se visokemu komisarju gospodu Schollu jezik zapleta, ker mu je gosti teran, ki ga je imel polno kupo pred seboj, že zlezal v debelo betico. Učeni gospod iz Ingolstadta pa se je obrnil k meni: »Povej, deklica, kaj te teži?« Ponovila sem: »Kje je moj oče? Ali ga imate spet v grajskem turnu?« Gospod Euerhardt se je obrnil k Schollu: »O kom govori?« Scholl je preobračal liste v debeli, v rdeče usnje vezani knjigi: »Kunstlova hči je, hči loškega trgovca Jurija Kunstla, tistega, ki ima hišo in štacuno na Placu poleg vodnjaka in ki je bil vodja kecarjev in krivovercev.« »Kaj je s Kunstlom?« je vztrajal gospod iz Ingolstadta. Scholl pa je blebetal: »Dekletu nismo skrivili lasu, čeprav je krščena sine consecrata aqua et liquoribus.« »O Kunstlu bi rad izvedel, kje je,« je ponovil gospod Euerhardt. »Jurija Kunstla smo v treh letih dvakrat eksa-

minirali pred našo komisijo,« je odgovoril dvorni mojster gospod plemeniti Gaisberg. »Nesramno je vztrajal pri svojem: V verskih rečeh odgovarjam le svojemu Bogu in svoji vesti!« Gospod Euerhardt pa je spet vprašal Scholla po latinsko: »Povejte vendar, kje je dekletov oče!« Scholl je nekaj jecljal, nerodno se je vrtel v širokem stolu in končno priznal: »V grajski ječi ga ni. Najbolje bo, da se vaša milost obrne na gospoda glavarja Schreiberja. On najbolje ve, kje je Kunstl.« Spet se je gospod Euerhardt oglasil po latinsko: »Zakaj pa je Karel obljubil v Brucku, da ne bo nadlegoval svobodnih meščanov v njihovem prepričanju, ko sedaj tako samovoljno gospodarite nad meščani in njihovo vero?« Gospod Gaisberg se je spet oglasil: »Loški luterani so s svojimi lamentacijami dolgo nadlegovali deželni knežji dvor. Punte začenjajo, zoper gosposčino mrmrajo, nočejo pravde ne štivrov ne colov dajati!« Končno pa je tudi gospod Scholl odgovoril: »Kolikor vem, so Kunstla ujeli hlapci gospoda glavarja Schreiberja, ko je nesel pismo puštalskega graščaka Jakoba s pritožbo loških luteranov v Ljubljano deželnim stanovom.«

»Ali je Schreiber sodil na lastno pest? Kje je zapisnik?« je vztrajal gospod Euerhardt. Scholl se je v odgovor pijano zasmel. Pozabili so name, ki sem stala ob vratih in obupano gledala po veliki sobi in ostarelih komisarjih. Vse bolj se je jasnilo v meni: Schreiber je svoje divje sovraštvo potešil, vedela sem: očeta ni več, oče je mrtev! Sedaj mi je bilo vseeno, nič več se nisem bala. Vedela sem le eno, da se moram maščevati za očeta, za pravoverne, za ponižanje in nesreče, ki nam jih je prizadel škofov hlapec Schreiber. Planila sem: »Schreiber je umazanec. Njegova desna roka je falš. Vsi Ločani to vedo in vse gospostvo moli za njegovo smrt. Verjeli smo v pravičnost freisinškega škofa, v pravičnost visoke komisije, Schreiber pa se po vseh pivnicah in štacunah hvali, da je on freisinška oblast, da je nad škofom, nad komisijo, da vleče komisarje za nos, ker je bolj brihten kot ves Freising.« Scholl je zavpil: »Taceat! Izgini, deklina!« Gospod Euerhardt pa je mirno dejal: »Pustite, naj deklice pove, kaj teži podložnike njegove milosti freisinškega škofa!« Nadaljevala sem: »Schreiberju plačujemo večje čimže kot freisinškemu škofu. Samo pogledjte v Schreiberjeve magazine, polni so najboljšega vina, polni soli, kož, gverc in cukra! Pogledjte njegove ženske! Obležene so v svilo in žamet. Vse ima iz naših štacun in pivnic!« Sedaj se je nenadoma oglasil kranjski župnik gospod Lapidico: »Gospodje komisarji, deklica je povedala to, kar govori vsa gosposčina. Nihče si pa ne upa tega povedati visokim komisarjem.« Gospod doktor Euerhardt se je obrnil k meni: »Prav je, da si spregovorila! Nič se ne boj, čuvali bomo nad tvojim življenjem. Pregledali bomo, kaj je na stvari. Tudi o tvojem očetu bomo poizvedovali. Vrni se domov in čakaj, da te bomo poklicali!«

Nihče me ni zadrževal, ko sem hitela po klancu proti domu. Strah me je obdajal kot voda, kajti moji prijatelji in bližnji so bili daleč od mene. Vsi znanci so se zavoljo moje reve skrili v temo, čeprav so se v mestu prižigale prve sveče, okna pa so žarela v zadnjih žarkih zahajajočega sonca.

Kako lepo je bilo naše mesto! S skodlami krite strehe so se kot razburkano morje prelivala druga v drugo. Sveče za okni in frčadami so veselo pomežikovale. V daljavi sem zagledala obrise ljubljanske Grmade, za katero je mesto Ljubljana, kamor se je napolil oče in kjer je Janž.

Ali bom res morala zapustiti mesto med poljansko in sevško Soro, ki je najlepše na svetu? O gospod Bog, pogledj na žalost mojega srca in izpelji me iz nadlog! Naj bo tvoja beseda sveča mojim nogam in luč mojim stezam!

Minevali so dnevi in tedni. Stara mati so se vrnila k Svetemu Duhu. Tudi mene so hoteli s seboj, jaz pa sem ostala v mestu, v naši hiši. Vedela sem, da sem zadnja Kunstlovka, da moram ob zadnjega vzdržati. Hodila sem na pri-farsko počivališče mrtvih, stala ob naših grobovih in obljubljala staremu očetu, rajniku Juriju Kunstlu, da bom ostala zvesta obljudi, ki sem mu jo dala ob njegovi smrtni uri. Dobili smo novega glavarja gospoda Andreja Albrehta Seidlshoffena. Kdaj in kako je odšel Schreiber iz mesta, nismo nikoli izvedeli. Čez noč je bila njegova hiša prazna in zapuščena. Schwarzova dekla pa je pri vodnjaku govorila, da je postal visok dostojanstvenik v Gradcu in da so mu za hišo plačali trikratno ceno v samih beneških dukatih. Ženske smo veliko govorile o tem in vse smo bile edine, da debeli drže skupaj in da gospodje ne nosijo zastonj meča, da pa bijejo in stiskajo zgolj svoje podložnike, ki žive v revni in kumri, svojim pa nikoli ne naredijo hudega. Mene niso več klicali na Grad.

Leto 1590 se je začelo s strahom in grozo. Po mestu so govorili, da je nadvojvoda Karel snedel besedo in začel z vso silo preganjati tudi luterantsko plemstvo. Nekega jutra je Polona navsezgodaj udarjala s tolkačem po naših vežnih vratih. Se vsa zaspana sem prihitela po stopnicah v temačno vežo in s težavo zavrtela velik ključ. Zazdela se mi je revna in uboga, ko sem jo zagledala pred durmi zavito v veliko črno ruto.

»Nežka, vsega je konec! Oča pravijo, da povej po mestu, da je izdal nadvojvoda Karel mandat puštalskemu gospodu Jakobu in pri-farskemu gospodu baronu Raspu, da ne smeta več dajati na svojem ozemlju zavetja luteranom.« Na moj vprašujoči pogled je zavekala: »Kaj bo z nami? Kam nas bodo pregnali?« Sedeli sva v mračni in hladni kuhinji. Kako drugače je bilo nekoč. Kako toplo in prijazno je bilo nekoč v naši hiši, kako svetlo so brlele nove svetilke, kako toplo je puhtelo iz velike peči, kako je dišalo po peki! Sedaj pa je bila naša hiša prazna in temna. Z Mino nisva niti v ognjišče kurili, saj sva večino dneva prebili v štacuni. Zakaj naj kuriva? Zakaj naj pečeva, ko ni nikogar, ki bi se veselil življenja.

Kot pred leti sem se spet podala na pot. Hodila sem po hišah pravovernih kot nekoč, ko sem jih kot otrok vabila k obredom v naši hiši. Prebivališča pa so bila večinoma zapuščena in zanemarjena. Najprej sem šla k naši sosedu Sauerjevi z Brda. Kako se je posušila! Držala se je v dve gube, v pasu pa je bila kar pripognjena. Lasje, ki so bili še pred letom dni črni in bleščeči ter visoko nagr-madeni na vrhu glave, so bili sedaj sivkasti in tesno zviti na temenu. Podobna se mi je zdela oskubljeni vrani, ki jeseni osamela paberkuje po strnišču. »Agnes, kaj si prišla vabit?« se je grenko nasmehnila. »Vse že vem, sporočili so mi z Brda, moja žlahta, ki nima prostora za staro žensko. Šli bomo, vsi bomo morali iz Loke in celo iz dednih dežel,« je spet zajokala. Pa se je spet zbrala: »Nekaj cekinčkov za na pot sem zašila v obleko, da ne bo treba tam zunaj beračiti!« Zavekala je: »Nobeden ne bo več prižigal sveč na grobu na Fari, nobeden ne bo več nosil rož moji punčki!« Spomnila sem se otročička, ki je pred leti prav v tej izbi ležalo na omarici med rožami in z grenkobo in žalostjo sem se spu-stila po svetlih stopnicah v vežo.

Pri Oberhueberjevih je bilo vse pospravljeno. Velike košare in zaboje z oblekami in posodo so vlačili v klet. »Še knjige pa dukate smo zakopali v kev-dru,« je važno pripovedovala petletna Oberhueberjeva Ana. »Tiho bodi, pekel nemarni!« jo je prekinila gospa Oberhueberjeva. Obrnila se je k meni: »Vse smo pospravili, da ne bo iskanja, ko se vrnemo. Boš videla, Agneza, kdor hoče

drugemu škodo storiti, temuistemu samemu čez vrat pride, da sam ne ve od kod. Gospod se bo maščeval našim sovražnikom in jim bo grehe zadržal,« je svečano zagotovila.

Tudi h gospodu medikusu Serafinarju sem šla. Pravil je, da je prosil visoke komisarje, naj mu dovolijo, da prevzame kopalnišče v Puštalu, pa niso dovolili. »Veš, Agneza, bojim se vlačiti se s sedmimi križi na hrbtu po tujih deželah!«

Gospoda Jakob Legat, ki je sešil očetu svečano sodniško oblačilo, in njegov sin, ki je pomalal našo kapelo, sta bila že v Ljubljani. Gospa Lorencija Legatova pa mi je nalila v veliko rdečo brušeno kupo sladke medice in mirno dejala: »Na srečno vrnitev!« Trčili sva in dobro mi je delo, ko je mirno nadaljevala: »Odšli bomo, vrnili pa se bomo zagotovo! Nobena oblast ni večna, tudi freisinška bo skoraj vzela hud konec. Gospod je blizu tem, ki so razlomljenega srca!«

V soboto zjutraj pa smo na Placu, kjer so razpostavile kmetske babe jerebase z repo, korenjem in suhimi hruškami, zagledali grajskega Johana. Ob njem so stali novi glavar in vsi visoki komisarji ter novi mestni sodnik Andrej Papler. Zastonj sem iskala med njimi resno in pametno lice učenega gospoda doktorja Euerhardta iz Ingolstadta. Johan je v spačeni nemški govorici vpil nekaj o prodaji luterantskih hiš, kar pa večina meščanov ni razumela. Nato je ponovil v naši kranjski govorici, da so hiše in posestva krivovercev in kecarjev naprodaj. Do Svetega Mihela jih morajo pooblaščenici krivovercev prodati. Johan je še rjul, da bodo prodajo in kupec odobrili visoki komisarji, kajti loški meščani in podložniki premilostljivega škofa Ernesta naj bodo odslej le zvesti katoliški možje. »Kar krakaj, sraka naščeperjena, kar krakaj!« sem zaslišala gospoda Serafina, ki je stal pred našo štacuno. »Brez skrbi,« se je oglašila gospa Weinzierlova, »noben Ločan si ne bo naprtil na dušo krvavega greha in se vselil v hiše, ki so jih zgradile roke pravovernih.« In res je Johan tri tedne hodil po Placu, po Lontрку, pred Poljanskimi in Selškimi vrati, po obeh Oslovskih gasah in še po Trati, udarjal na bobenček in rjul svoje litanije, naj vendar katoliški možje pokupijo hiše in posest krivovercev in kecarjev. Zapišem lahko, da se ni javil noben kupec, ker so vsi Ločani, tudi katoliški, vedeli, da se bo naša nesreča obrnila na njih glave in da jih bode njih pohlepnost potopila v pogubljenje in ferdamnanje. Čez tri tedne so komisarji poklicali zastopnike izgnancev na Grad. Z ženskami sem šla po vijugasti poti proti Gradu. Gospod sufragen Scholl nas je poklical v sobo pred kapelo, kjer sem nekoč že stala pred visokimi komisarji. Gospod sufragen je z visokim glasom zapiskal: »Sporočam vam, da so bili 1. julija 1590 leta njegova knežja milost gospod nadvojvoda Karel povzdignjeni iz časne v večno glorio, oblast nad dednimi deželami pa je prevzela njegova knežja milost Ferdinand II.« Gospod sufragen je še dostavil, da je njegova knežja milost Ferdinand II. vzgojena pri gospodih jezuitih in da bo zato z vso silo in vnmemo preganjala Satanovo seme iz dednih dežel. Ženske smo stale pri vratih in poslušale trde besede. Zapisati pa moram, da gospa Weinzierlova ni mogla držati jezika in je vprašala gospoda sufragena: »Ježesna, kaj pa pri vas, ali je na grajskem vrtu Satanovo seme že skalilo? Gotovo vam sam Satan pomaga, ko preganjate nedolžne in poštene.« Gospa Oberhueberjeva pa je zarjula: »Ženske, ali ne vidite, da sam zlodej govori iz gospoda sufragena? Vse, kar na Gradu počno, je zlodejeva pošast in zapeljevanje.« Gospod sufragen je zardel, a se je premagal in mirno dejal: »Njegova knežja milost škof Ernest se je odločila, da morajo vsi loški meščani, ki nečejo priznati katoliške vere in duhovne oblasti njegove milosti in ne sprej-

mejo v treh dneh svete spovedi in svetega obhajila po rimskokatoliškem načinu, do Mihelovega do sončnega zahoda zapustiti mesto presvetlega škofa, v treh tednih in treh dneh pa prestopiti meje dednih dežel. Imetje naj prodajo, poravnajo naj dolgove in plačajo njegovi knežji milosti deseti fening!«

Tiho in žalostno smo stopale po vijugasti poti proti mestu. Vedele smo, da zastoj vpijemo h Gospodu, da nam ne bo zanesel in nas ne bo uslišal. Gospa Oberhueberjeva pa je na glas ponavljala besede, ki smo jih tolikokrat slišale v puštalski kapeli:

Slednji človek, kir je živ,
bodi mlad, star, mogočljiv,
mora v kratkem umreti, mora gnil strohnети!

Dnevi so mi bili skopo odmerjeni. Še nikoli se mi ni zdela Loka tako lepa, še nikoli nisem imela tako rada naše hiše, vrta, vsega, kar me je spominjalo na otroška leta, na starše, na mladost. Na vrtu sem drobila v dlaneh črno plodno prst, božala sem rdeče gartrože in se ustavljala ob velikem roženkravtu, ki se je vil po kamnitih stopnicah na vrtu. Hodila sem po izbah, gledala skozi okna na zadnji strani. Najraje bi objela Kamniške planine, Kamnitnik in vsa polja, ki so se zlatila proti Suhi in dalje čez Sorško polje do Ljubljane.

Nekega večera pa je vstopila v štacuno stara mati. Še preden so izpregovorili, sem vedela, da se je zgodilo nekaj hudega. Prijeli so me za roko, kar ni bila njihova navada: »Dobravec je povedal, da so očeta ubili Schreiberjevi hlapci v Lučnah!« so dejali brez uvoda. Ko je izgovorila »ubili«, se mi je zdelo, da je z besedami povedala tisto, kar je ležalo že več kot dve leti v mojem sreču. Ničesar nisem čutila, le ogromna praznina se je odprla v meni. »Nežka, ponj morava! Spraviti ga morava v žegnano zemljo!«

Še tisto popoldne sem zapahnila velike železne duri na štacuni, zaprla polkna na oknih proti Placu in se napotila s staro materjo proti Svetemu Duhu. Kako prijazna in topla se mi je zdela včasih nizka, s slamo krita kajža. Še zmeraj je nad mizo plaval sveti Duh — golob s srebrnimi perutmi in pozlačenim perjem, s sten so me gledali rdečkasti obrazi svetnikov, ki jih je malar v živih barvah upodobil na steklo. V kotu pa je brlela leščerba. Vse je bilo kot nekoč, pa vendar vse drugače. Bilo mi je tesno, name je prišel strah, trepetanje in groza me je obdala. Nizek strop s trami je pritiskal name in dišalo je po zatohlosti in trohnobi. »Nič ne vekaj, Nežka!« so nenadoma dejali stara mati. »Cvrtje bom naredila, hudo pot imava pred seboj!« Slonela sem ob dolgi beli lesenih mizi, zakrivala obraz z rokami in šele sedaj so mi polzele debele solze skozi prste. »Kdo je bil?« sem končno le izdabila misel, ki mi je glodala v glavi že toliko časa. »Dobravec pravi, da so oča sami odjahali ponoči skozi tiste divje hoste proti vrhniški strani. Dva tuja bradata vojščaka pa sta sredi noči potrkala na Franconovo okno. Sedla sta za mizo, popila maselje rebulice in v spačeni govoricni ves čas nekaj dopovedovala drug drugemu. Francon je videl veliko belo pismo, ki sta ga prestavljala iz roke v roko, ga ogledovala, končno je pa pismo večji hrust vtaknil za srajco.« »Kako pa je Dobravec zvedel za to?« sem vprašala. »Tisti Netk iz Javor, ki je za pota v mestu, je zjutraj potrkal na Franconovo okno. Vlekel je Francona v hosto, prav tam na rob ob potoku, in mu pokazal sveže poteptano zemljo.« »Pa zakaj nobeden ni povedal v mestu?« sem mlela v mislih. Mati je uganila in nadaljevala: »Francon se je bal, Netk pa je spoznal oba grajska hlapca, pa se je še bolj bal. Vendar mu vest ni dala miru.

Šel je v Puštal k Dobravcu in mu povedal.« »In vi ste šli z Dobravcem v Lučne?« sem zajokala. »Vi ste odgrebli očeta?« sem vrtala dalje. »Sem,« je tiho dejala, »hotela sem zvedeti resnico. Poglej!« Vzela je iz skrinje velik pozlačen pečatni prstan, na katerem sta bili vdolbeni črki J K. Spoznala sem prstan starega očeta, gospoda Jurija Kunstla starejšega, ki si ga je po njega smrti nadel na prstanec moj ponosni in nesrečni oče. »In oče?« sem zahlipala. Stara mati so nadaljevali: »Ležal je ob potoku, komaj da sta ga grajski zverini pokrili z zemljo. Voda je izprala kosti, kar so pustile lisice in vrane. Z Dobravcem sva ga odgrebla in tamle v tistile trugici iz dišečega smrekovega lesa leže njega kosti na prepranem platnu.« Ozrla sem se v kot, kjer je brlela majhna leščerba. Pod podobo Srca Jezusovega je stal majhen lesen zabojček. »Moj oče! To je moj oče?« sem si dopovedovala. »To so naredile grajske zverine!« so kot odmev odgovorili stara mati. Kako hudo mi je bilo, a solze so mi ostale v sreču in zdelo se mi je, da bom umrla od žalosti, moč mi je usahnila, temnilo se mi je pred očmi. »Kar sva mogli, sva naredili!« so mati pretrgali moje misli, »maščevali ga bodo pa tisti, ki bodo prišli za nami!«

Ponoči sva sami hodili čez Gorajte mimo Kamnitnika proti Fari. Stara mati so poveznili na glavo svitek in nanj postavili zabojček. Hodila sem za njo, edini pogrebec loškega trgovca in nekdanjega mestnega sodnika Jurija Kunstla iz Loke. Materini koraki so bili trudni in omahujoči. Prijela sem zabojček in ga nesla v naročju kot novorojenega otroka. Nič nisva govorili in tudi vekali nisva. Kako sva prispeli do Fare, ne morem zapisati, ker so me moči vse bolj zapuščale in se mi je v glavi vrtelo, zdelo se mi je, da se zemlja pogreza pod mojimi nogami. Stara mati pa so spet hodili pokonci in spet nosili na glavi malo krsto. Očeta sva pokopali skrivaj v naš grob na prifarskem pokopališču. Stara mati so grob poškopili z žegnano vodo in tiho molili: »Gospod, pomagaj svojemu služabniku in odgovori mu iz svetih nebes in z močjo svoje desnice ga odreši pred večnim pogubljenjem zavoljo tvojega svetega rojstva, za tvojega zla potu krvavega, za tvojega zla na križu trpljenja!«

Dnevi so bežali, jaz pa bi hotela ustaviti čas, rada bi živela za danes, za uro, ki je, ne za jutri, ki je temno in negotovo. Vsako minuto bi rada spremenila v uro, v dan, v leto. Čeprav je bilo vse strašno in žalostno, sem bila vendar doma. Ustavljala sem se ob oknih. Hiše, vodnjak na Placu, petelina na zvoniku sv. Jakoba, sončne žarke, ki so prodirali skozi naša okna ves dan, vse sem hotela vtisniti v spomin. Stara mati so prihajali skoraj vsako jutro v mesto. Kaj bi bilo, ko bi jih ne imela? Toliko trpljenja je bilo potrebno, da sem spoznala najglobojbo in edino resnico: ne vera, ne, kje si doma, ali v mestu ali v bajti — le eno je važno: človek, človek in spet človek!

Danes vem, da sem bila domišljava in neumna, ko sem mislila, da sem iz drugega testa kot svetaduška stara mati samo zato, ker sem loška meščanka, vnukinja spoštovanega trgovca s Placa gospoda Jurija Kunstla starejšega. Stara mati niso premišljevali in reševali, vseeno jim je bilo, ali sprejemajo Kristusovo telo v obeh podobah, ali časte svetnike, ali pa sprejemajo čisti Kristusov nauk. Delali so le to, kar se jim je zdelo prav, kar jim je velevala ljubezen do umrle hčere in do žive edine vnukinje, ki je čez vse nesrečna. Nikoli več nisva govorili o očetu in o temnem samotnem pogrebu. Čutili pa sva obe, da naju je mrtvi oče, ki sva ga nosili čez Gorajte na Faro, zbližal in zvezal na vekomaj.

Štela sem ure do Mihelovega. Drevje se je rdeče svetilo po gmajnah okrog Loke, na vrtu so rdele astre, ajdove njive pa so dozorevale. Gospa Erženova je prihitela v štacuno: »Pripravi se, Nežka, samo še tri dni imamo!« »Najraje bi

ostala!« sem dahnila. »Kako, ali ne veš, da je Grad poln valptov in biričev? Boš njihova dekla?«

Polona je prišla z Mihcem v mesto. Tudi ona se je oglasila v štacuni: »Nežka, oča so odločili, da skupaj odidemo. Janž nas čaka v Ljubljani in z njim pojdemo na Nemško. Če si vrabec najde hišo in lastavica sebi gnezdo, kamor položi mladiče, bomo tudi mi našli varen kot, kamor bomo položili trudne glave.« Janž! Kako daleč so dnevi, ko se mi je zdel svet podoben razcveli sončnici, ki odseva srečo na vse ljudi.

Še zadnje ure smo v Loki. Večer pred Mihelovim je! Na Gradu grme topovi. Mestno svetovalstvo pa se zbira pred cerkvijo Sv. Jakoba. Sami novi obrazi so med njimi. Naša štacuna je že zdavnaj prazna in zaprta. Mina je odšla, stara mati pa so pri meni. Naša okna na Placu, ki so bila nekoč polna veselih obrazov, so temna in sovražna. Pri gospe Sauerjevi brli leščerba. Nehote spremljam gospejino senco, ki se podi po sosednji hiši, hodi iz veže v sobe in išče spomine, ki jih bo odnesla v tujino. Čutim, da je v mestu kriva sila in zdražba, podnevi in ponoči se plazita po zideh, v sredi mesta je krivica in muja. Fovšija je v njem, laž in goljufija ne prideta iz naših gas. V kapelo grem. Zazrem se v Kristusovo podobo na stropu. V duhu gledam gospoda predikanta Petra Kupljenika, ki je še nedavno stal pred podobo Kristusa in prosil:

»Pomagaj vsem, ki so v revah in nadlogah,
pomagaj vsem nosečim in doječim ženam
njih sad ter spižo obdržati,
varuj vse mlade otroke in bolnike,
odreši vse nedolžne potnike,
oskrbi vse boge vdove in sirote,
obvaruj naše žitno polje in vinske gore,
usmili se čez vse žlaht ljudi,
o Jezus Kriste, sin božji!«

Kje je resnica? Kaj je smisel življenja? Vsi so mrtvi, ki so živeli v tej hiši, gradili nje temelje in ji krasili zidove. Le hiša stoji in skriva v sebi hrepenenja, bolečine in življenja tistih, ki so živeli v njej.

Spet hitim v srednjo izbo. Ustavim se ob oknu. Plac je poln ljudi. Grajski hlapci vlačijo k znamenju zvezane kmete iz Bodolj, Bitnja in Gosteč. Po ozki gasi od klaris proti Placu ropotajo vozovi. Na njih so zvrhoma naložene svete knjige, ki smo jih pravoverni prebirali in zajemali iz njih resnico in življenje. Ob znamenju sredi Placa raste grmada, grmada naše besede, naše vere, našega življenja. Kaplan Wurzer stoji ob knjigah in vpije: »Sežgimo Satanovo besedo! Počistimo mesto presvetlega škofa!«

Pravoverne bolj slutim kot vidim za zaprtimi okni. V Erženovi hiši razločim Polono z Mihcem, v sosednji gospo Oberhueberjevo z obemi dekletci, pa tudi starega padarja Serafinarja vidim, kako grozi s pestjo katoliškim oblastnikom. Zvonovi pri Svetem Jakobu pojo, preplavljajo Plac, plavajo preko streh do Fare, Crngroba, proti Ljubljani. Množica na Placu se preliva, valovi in nemo strmi v visoko skladovnico v temno usnje vezanih slovenskih knjig. Droben fantiček v dolgi beli ministrantski halji prihiti s kadilnico iz cerkve. Skozi lešena polkna vstopa vonj po kadilu, omamlja me in vse se mi zdi neresnično. Wurzer se bliža grmadi. Knjige zagore, pergamenti se zvijajo in plameni se v velikih zubljih vijejo proti mestnim streham in Gradu. Ogenj razžarja Plac,

obrazi pravovernih za zapahnjene okni so dvignjeni, mirni, odločni. Vase vpijajo razžarjeno podobo svojega mesta, ki jih bo spremljala v tuje dežele. Na oknu Erženove hiše vidim v rdeči svetlobi malega Mihaela, ki ga drži Polona v naročju. Drobna postava raste in nje senca zakriva grmado. Stara mati stoje ob meni. Na ramenu začutim nje trdo izdelano roko in zaslišim besede, ki me bodo spremljale v tujino in mi dajale moč, da bom vztrajala in se nekoč vrnila na grobove umrlih, na grob svoje sreče:

»Čeprav morate zapustiti mesto in vas je Bog žalbal z žalostjo in trpljenjem, ste močnejši in boljši od tistih, ki bodo ostali!«

KDORKOLI SI, KI SI NAŠEL POD SKALAMI MOJE PISANJE, Z MOLITVIJO SE SPOMNI NESREČNE AGNEZE KUNSTLOVKE IN VSEH, KI SO DESETLETJA ČASTNO IN SREČNO ŽIVELI POD TO STREHO, PA SO JIM ŠKOFOVI HLAHCI RAZDRILI NJIH GRUNT, Z OGNJEM ZAŽGALI NJIH SVETE KNJIGE IN JIH POTEPTALI DO SMRTI. PROSI VSEGAMOGOČEGA, DA BOMO GLEDALI BOŽJE OBLIČJE V PRAVICI, KO SE BO OBUDILA BOŽJA GLORIJA IN BO MAŠČEVANA NAŠA KRI!